

AUTOREFERAT W JĘZYKU POLSKIM

1. Imię i nazwisko:

Anna Leszczyńska-Rejchert

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe:

- dyplom doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, stopień naukowy doktora nadany Uchwałą Rady Wydziału Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego z dnia 31 maja 2001 r. na podstawie obrony rozprawy doktorskiej pt. *Dom pomocy społecznej jako instytucja wspomagająca człowieka starszego*. Promotor: dr hab. Wiesław Ciczkowski, prof. UWM. Po śmierci Profesora w 2000 r. promotorem został prof. zw. dr hab. Józef Górniewicz. Recenzenci: prof. zw. dr hab. Stanisław Kawula oraz dr hab. Jacek Piekarski, prof. UŁ (obecnie prof. zw. dr hab.)
- dyplom ukończenia studiów wyższych magisterskich (5-letnich, dziennych), na Wydziale Pedagogicznym Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie w zakresie pedagogiki opiekuńczej z wynikiem bardzo dobrym, tytuł magistra pedagogiki uzyskany w 1995 r.

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:

Od roku akademickiego 1997/1998 do 2000/2001 byłam doktorantką w Instytucie Pedagogiki Akademii Rolniczo-Technicznej w Olsztynie, po powstaniu Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie w Instytucie Nauk o Wychowaniu (po zmianie nazwy w Instytucie Nauk Pedagogicznych i Społecznych).

Od 1 lipca 2001 r. do chwili obecnej jestem zatrudniona w Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie, od 1 lipca 2001 do 30 września 2018 r. na stanowisku adiunkta, od 1 października 2018 r. na stanowisku asystenta. Od 2001 r. pracowałam w Zakładzie Pedagogiki Ogólnej i Metodologii w Instytucie Nauk Pedagogicznych i Społecznych, potem w Katedrze Pedagogiki Ogólnej (prowadzonej pod kierunkiem prof. zw. dr. hab. Józefa Górniewicza), następnie od 2002 r. w Katedrze Pedagogiki Społecznej (prowadzonej pod kierunkiem prof. zw. dr. hab. Stanisława Kawuli, po przejściu Profesora na emeryturę pod

kierunkiem prof. dr hab. Ewy Kantowicz), a od roku 2013 r. w Katedrze Pedagogiki Opiekuńczej (prowadzonej pod kierunkiem prof. zw. dr. hab. Andrzeja Olubińskiego).

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.):

a) tytuł osiągnięcia naukowego:

Wbrew stereotypom – pomyślna starość „wyjątkowych” seniorów. Studium z pedagogiki społecznej.

b) autor, tytuł publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa, liczba stron, recenzenci wydawniczy:

Anna Leszczyńska-Rejchert, *Wbrew stereotypom – pomyślna starość „wyjątkowych” seniorów. Studium z pedagogiki społecznej*, Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2019, ss. 442. ISBN 978-83-8100-166-3

Recenzenci wydawniczy: prof. zw. dr hab. Adam A. Zych; dr hab. Zofia Szarota, prof. UP

c) omówienie celu naukowego ww. pracy i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania:

Ogólna charakterystyka publikacji, struktura formalna

Monografia uznana przeze mnie za osiągnięcie naukowe jest rezultatem rozwoju moich wieloletnich zainteresowań naukowych dotyczących osób starszych, analizowanych w perspektywie poznawczej pedagogiki społecznej. Jako pedagog społeczny już na początku drogi naukowej dostrzegłam, że starość jako faza życia staje się ważnym zagadnieniem naukowym nie tylko w ujęciu jednostkowym, w horyzoncie doświadczeń osobowych, ale również w wymiarze społecznym, będącym konsekwencją postępującego starzenia się współczesnych społeczeństw.

Omawiana publikacja jest wielowątkowa, dominują w niej jednak dwa zagadnienia: pomyślna starość oraz stereotypy starości. Opracowanie jest próbą odmiennego spojrzenia na starość i starzenie się człowieka. W polskiej literaturze z zakresu nauk o wychowaniu nie odnalazłam badań empirycznych rozpatrujących fenomen, jakim jest „wyjątkowość” seniorów rozumiana jako antystereotypowość w odniesieniu do negatywnych stereotypów starości. Z moich ustaleń wynika, że dotychczas nie dobierano celowo próby badawczej złożonej z antystereotypowych seniorów, doświadczających prawdopodobnie pomyślnej

starości. W badaniach zastosowałam taki właśnie dobór osób starszych, ponieważ przyjąłam założenie, że pomyślna starość to starość niezgodna z negatywnymi stereotypami starości. Pozwoliło mi to, przynajmniej teoretycznie, dotrzeć do ludzi starszych, których starość można by nazwać starością pomyślną.

Przedstawiana rozprawa składa się z sześciu rozdziałów. W rozdziale pierwszym omówiłam proces starzenia się człowieka, starość jako fazę życia, a także determinanty i wskaźniki pomyślnego starości. Dokonałam przeglądu koncepcji pomyślnego starzenia się i pomyślnego starości, odnosząc się do rodzimych i obcych autorów. W rozdziale drugim przedstawiłam specyfikę stereotypów starości, ze szczególnym uwzględnieniem roli stereotypów w życiu człowieka starszego. Analizy teoretyczne przeprowadziłam głównie w perspektywie poznawczej pedagogiki społecznej, korzystając z polskiej, jak i zagranicznej literatury. W rozdziale trzecim ukazałam założenia metodologiczne badań własnych, w kolejnych zaś wyniki tych badań. W zakończeniu pracy podsumowałam wyniki eksploracji, sformułowałam wnioski końcowe, odnosząc się do koncepcji pomyślnego starzenia się i pomyślnego starości. Przedstawiłam także autorski model pomyślnego starości oraz implikacje dla praktyki służące niwelowaniu negatywnych stereotypów starości. Podzieliłam się również własnymi refleksjami jako badacza i osoby w średniej dorosłości.

Pewnym *novum* wydaje się być zastosowana w badaniach metodologia, a dokładniej przyjęty paradygmat. We współczesnych polskich naukach o wychowaniu najczęściej podejmujących problematykę gerontologiczną, takich jak pedagogika społeczna, geragogika, andragogika, sporadycznie stosowane są badania zaangażowane oraz rzadko wykorzystuje się paradygmat pragmatyczny, zgodnie z którym najważniejsze są cele praktyczne, zmierzające do rozwiązywania problemów społecznych¹. Moją intencją było przyczynienie się do niwelowania negatywnych stereotypów starości poprzez dotarcie do możliwie największej liczby antystereotypowych polskich seniorów, których starość można by określić jako starość pomyślna. Dlatego też do badań zaprosiłam studentów. Dzięki temu mogłam, posługując się opisowymi, wielokrotnymi studiami przypadków, dokonać analizy indywidualnej i analizy porównawczej różnych aspektów życia 72 antystereotypowych seniorów, będących w fazie starości wczesnej, właściwej i w okresie długowieczności.

¹ J. W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013, s. 32–37; D. Kubinowski, *Jakościowe badania pedagogiczne. Filozofia – metodyka – ewaluacja*, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2011, s. 31; H. Mizerek, *Ewaluacja edukacyjna. Interdyscyplinarne dialogi i konfrontacje*, Oficyna Wyd. „Impuls”, Kraków 2017, s. 45.

Cele naukowe publikacji oraz osiągnięte wyniki

W książce podjęłam się rozpoznania najważniejszych – z punktu widzenia pedagogiki społecznej – aspektów życia pomyślnie starzejących się polskich seniorów i opracowania pedagogicznej koncepcji pomyślnej starości. Przeprowadzone badania z założenia miały być też formą promowania pozytywnego wizerunku osób starszych, co jest jednym z zadań pedagogiki starości jako nauki i zarazem służy „walce” z negatywnymi stereotypami starości. Uważam to za niezwykle ważne, ponieważ społeczno-kulturowy wizerunek starości wyznacza społeczną rolę człowieka starszego, jednocześnie wpływając na jego własne postrzeganie siebie i na zachowanie. Tym samym jest jednym z czynników zewnętrznych determinujących proces starzenia się człowieka².

W przekonaniu większości Polaków starzenie się jest procesem niekorzystnych zmian w sferze biologicznej, psychicznej i społecznej, zaś starość wiąże się z utratą zdrowia, urody, sił fizycznych, sprawności intelektualnej, z zaburzeniami pamięci, z zawężeniem zainteresowań i zaangażowania w sprawy świata, ze zmianą pozycji społecznej (m.in. spowodowaną wycofaniem się z życia zawodowego), ze społecznym izolowaniem się i samoizolowaniem, z zespołem konserwatywnych postaw oraz z potrzebą korzystania z pomocy innych³. Konsekwencje dominacji negatywnych stereotypów starości są bardzo niekorzystne zarówno dla życia poszczególnych jednostek, jak i dla całego społeczeństwa.

Wobec przedstawionych powyżej faktów, niezwykle istotne jest podejmowanie działań mających na celu zmianę negatywnych stereotypów starości poprzez m.in. promowanie pozytywnego wizerunku polskich seniorów. Dostrzegając potrzebę realizowania tych działań, zaprojektowałam badania zaangażowane. Zwróciłam się w latach 2009-2010 z prośbą do studentów Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, chcących uczestniczyć w badaniach zatytułowanych początkowo *Wbrew stereotypom – „wyjątkowi” seniorzy*, o pomoc w znalezieniu, scharakteryzowaniu oraz przeprowadzeniu wywiadu z jedną „wyjątkową” osobą starszą, tj. taką, której życie w okresie starości nie jest zgodne z negatywnymi stereotypami starości.

Zasadniczym celem prezentowanych w publikacji badań było ukazanie wybranych aspektów życia antystereotypowych seniorów, o których można powiedzieć, że ich starość jest pomyślna. Jednocześnie chciałam zwrócić uwagę na zasoby, jakie posiadają ludzie starsi oraz na kapitał ludzki i społeczny osób starszych jako grupy społecznej, a tym samym na

² E. Syrek, *Jakość życia ludzi starszych*, (w:) *Polska a Europa. Procesy demograficzne u progu XXI w. Proces starzenia się ludności Polski i jego społeczne konsekwencje*, L. Frąckiewicz (red.), Wyd. Śląsk, Katowice 2002, s. 141.

³ E. Trafiałek, *Człowiek starszy w społeczeństwie polskim*. „Praca Socjalna”, 1995, nr 4, s. 3.

pozytywny wizerunek osób starszych. W badaniach uwzględniłam założenia teorii aktywności, teorii całościowego rozwoju, teorii zadań rozwojowych oraz teorii wychowania do starości, a także teorii kompetencyjnej, teorii rozwoju osobowości Erika H. Eriksona i teorii przystosowania się do starości Dennisa B. Bromleya.

W przeprowadzonych badaniach sformułowałam cel teoretyczny oraz cele poznawcze i praktyczne. Cele poznawcze były następujące: 1) ustalenie, jakie cechy, zdaniem studentów, posiadają seniorzy, których można uznać za „wyjątkowe” osoby starsze; 2) poznanie poglądów studentów na temat starości, starzenia się i ludzi starszych sformułowanych po przeprowadzonych wywiadach z seniorami; 3) diagnoza wybranych aspektów życia seniorów, którzy są postrzegani przez studentów jako osoby „wyjątkowe”, aby ustalić, jak przebiega ich starzenie się i starość w kontekście koncepcji pomyślnej starości. Celem teoretycznym było wypracowanie, na podstawie przeglądu literatury, podstawowych założeń pedagogicznej koncepcji pomyślnej starości, ujętej w perspektywie pedagogiki społecznej. Cele praktyczne sprowadzały się do: 1) niwelowania negatywnych stereotypów starości; 2) opracowania autorskiej, pedagogicznej koncepcji pomyślnej starości, która może być użyteczna dla osób zainteresowanych pomyślną starością w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym; 3) przygotowanie propozycji działań na rzecz przełamывania negatywnych stereotypów starości.

Prezentowane badania mogą być postrzegane jako uzupełnienie wyników zagranicznych badań, przeprowadzonych m.in. przez amerykańskich i niemieckich uczonych, dotyczących zbiorowości osób pomyślnie starzejących się. W dorobku polskiej gerontologii jest bowiem niewiele rozpoznań empirycznych wykonanych wśród tak celowo dobranej grupy badanych.

Projektując badania, chciałam dotrzeć do jak największej liczby polskich antystereotypowych seniorów oraz ustalić, jak są postrzegani przez osoby w średniej dorosłości. Dlatego zaprosiłam do badań studentów, którzy zauważają w swoim otoczeniu takie osoby. W badaniach wzięło udział 240 studentów. Każdy z nich przygotował opis jednej osoby starszej (uzasadniając wybór tej osoby) i przeprowadził z nią wywiad. Większość studentów podzieliła się również refleksjami końcowymi, sformułowanymi po zrealizowanym wywiadzie. Dokonałam selekcji i redukcji zgromadzonego materiału empirycznego, w efekcie czego poddałam analizie indywidualnej i porównawczej dane dotyczące 72 osób starszych. Po przeanalizowaniu treści wstępnych wypowiedzi studentów oraz ich refleksji końcowych upewniłam się, że badania oprócz celu poznawczego i teoretycznego pozwoliły również osiągnąć cele praktyczne, w tym dydaktyczny. Studenci lepiej poznali życie osób starszych,

zmienili postawę wobec ludzi starszych i wobec starości. Bardziej dojrzałe myślą o fazie życia, jaką jest starość, mają własne propozycje, jak żyć, by ich starość była pomyślna.

Wyniki badań upoważniają do stwierdzenia, że „wyjątkowi” seniorzy są jednostkami wyróżniającymi się na tle innych osób starszych. Według studentów cechuje ich przede wszystkim pogoda ducha, optymizm, otwartość na innych, życzliwość, chęć pomocy, dobry stan zdrowia i sprawności psychofizycznej, a także przejawianie wielu form aktywności, posiadanie różnorodnych zainteresowań i pasji oraz utrzymywanie dobrych relacji z innymi osobami. W wypowiedziach studenci często podkreślali, że pomimo wieku opisywana przez nich osoba jest aktywna i zdrowa. To może świadczyć o sile negatywnego stereotypu starości, jakim jest bierny i schorowany starzec, niestety dominujący w polskim społeczeństwie.

W świetle danych pochodzących z wywiadów z seniorami można stwierdzić, że badane osoby bardzo dobrze lub dobrze funkcjonują w wymiarze fizycznym i psychicznym. Większość z nich oceniła wysoko stan swojego zdrowia fizycznego i psychicznego, a znaczna część określiła swoją sprawność psychiczną jako dobrą lub bardzo dobrą. Nieco gorzej postrzegali badani sprawność fizyczną. Prawie wszyscy seniorzy mieli bardzo dobre lub dobre samopoczucie, tylko jedna osoba określiła je jako średnie. Większość seniorów uważała się za osoby pogodne. Znaczna część z nich dbała o swoje zdrowie w różnych fazach życia, przede wszystkim przejawiając zdrowy i aktywny styl życia, oparty na różnorodnych formach aktywności fizycznej i racjonalnym odżywianiu. Zdecydowana większość seniorów miała poczucie odpowiedzialności za własne życie. Wszyscy badani wysoko oceniali swoją samodzielność. Prawie połowa seniorów postrzegała się jako osoby niezależne we wszystkich sferach.

Wymiar funkcjonowania badanych w sferze społecznej był imponujący. Niemal wszyscy seniorzy utrzymywali bogate relacje społeczne, w tym przede wszystkim z członkami rodziny, przyjaciółmi, kolegami i znajomymi oraz z sąsiadami. Około 1/3 badanych także z osobami z byłych miejsc pracy. Seniorzy najlepiej oceniali swoje relacje z rodziną. Każdy badany posiadał układ sieciowy, zwany siecią seniora lub wspólnotą osobistą osoby starszej, w skład której wchodził członkowie rodziny, przyjaciele, sąsiedzi, znajomi. Większość seniorów nie odczuwała samotności.

Badani zaakceptowali starzenie się jako proces i starość jako fazę życia. Znaczna część z nich zauważała możliwości własnego rozwoju w fazie starości. Zdecydowana większość stwierdziła, że w okresie starości rozwija się, nabywa umiejętności i zdobywa wiedzę, a ponad 2/3 badanych dostrzegało nowe możliwości samorealizacji w tym okresie swojego życia.

Cele życiowe seniorzy wiązali najczęściej z zachowaniem jak najdłużej dobrego stanu zdrowia i sprawności oraz utrzymywaniem pozytywnych relacji z rodziną. Podobnie było z zadaniami życiowymi: znaczna część badanych formułowała je w odniesieniu do własnego zdrowia i do wspierania członków rodziny. Wśród seniorów byli także tacy, którzy wyznaczyli sobie m.in. zadania edukacyjne, rozwojowo-psychiczne. Z wypowiedzi badanych wynika, że najwyższymi wartościami są dla nich zdrowie, rodzina, miłość, praca, poświęcenie ojczyźnie i Bogu.

„Wyjątkowi” seniorzy to osoby nietuzinkowe, przejawiające w każdym okresie życia wiele form aktywności. Już od dzieciństwa podejmowali różnorodne formy aktywności, przede wszystkim aktywność rodzinną i fizyczną oraz aktywność hobbystyczną, edukacyjną, religijną, społeczną, intelektualną, kulturalną, twórczą. Większość badanych podkreślała, że w fazie starości formy ich aktywności są zdeterminowane problemami zdrowotnymi, obniżającą się sprawnością lub/i zaawansowanym wiekiem. Inne predykatory aktywności wymieniane przez seniorów to: zainteresowania i pasje, przyzwyczajenia i nawyki, większa ilość czasu wolnego, rodzina jako najwyższa wartość, preferencje przyjaciół i znajomych, chęć przebywania w towarzystwie, pragnienie rozwoju, uwarunkowania społeczno-polityczne.

Badani przejawiali wiele zainteresowań i pasji zarówno w okresie dorosłości, jak i w fazie starości. Najczęściej była to uprawa ogrodu, ale także gra na instrumencie, rysowanie, malowanie, pisanie wierszy, podróżowanie, sport, wędkarstwo, hodowla pszczoł, gołębi. W fazie starości badani w różnorodny sposób spędzali czas wolny, przede wszystkim było to czytanie, spotkania z rodziną i innymi bliskimi, oglądanie telewizji, spacer. Seniorzy wybierali często takie same formy, jak w poprzednim okresie życia, rzadziej decydując się na inne.

Niemal wszyscy badani wskazali czynniki decydujące o pomyślnej starości, m.in. dobre zdrowie, zachowanie sprawności, prowadzenie zdrowego i aktywnego stylu życia, pozytywne relacje z rodziną, bliskimi, wsparcie z ich strony, zabezpieczenie finansowe, pogodę ducha i poczucie humoru. Znaczna część nie myślała wcześniej o swojej idealnej starości i nie podejmowała działań, aby ją sobie zapewnić. Tylko kilkanaście osób realizowało intencjonalne działania na rzecz przygotowania się do starości. Najczęściej było to zabezpieczenie materialne oraz dbanie o zdrowie i zachowanie sprawności. Chociaż większość badanych nie przygotowywała się do starości w sposób świadomy, to znaczna część seniorów takie działania wykonała. Po pierwsze, akceptując fakt własnego starzenia się i wejścia w fazę starości. Pod drugie, przejawiając wiele różnorodnych form aktywności we

wcześniejszych fazach życia, rozwijając swoje zainteresowania i pasje. Ponadto dane empiryczne, odzwierciedlające różne aspekty ich życia, uprawniają do postawienia wniosku, iż styl życia, jaki przejawiali w poszczególnych fazach życia, był zasadniczym elementem ich przygotowania do starości. Był to styl życia, który można ogólnie nazwać aktywnym i zdrowym. Badani seniorzy, oprócz tego, że przejawiali wiele form aktywności, mieli również bogate relacje społeczne oraz posiadali i rozwijali różnorodne zainteresowania i pasje. Zgodnie z teorią wychowania do starości sformułowaną przez Aleksandra Kamińskiego, te trzy czynniki stanowią główne obszary przygotowania do starości.

W świetle wyżej przedstawionych wniosków podsumowujących można stwierdzić, że badani to osoby „wyjątkowe”, których życie nie jest zgodne z negatywnymi stereotypami starości. Ponadto opisywane osoby pomyślnie przystosowały się do starości jako fazy życia. Ich postawę przystosowania się do starości można, zgodnie z typologią postaw opracowaną przez Dennisa Bromleya, określić jako postawę konstruktywną. Seniorzy dobrze przystosowali się do starości, gdyż są zadowoleni z życia, mają dobre kontakty społeczne, przejawiają różne formy aktywności. Badani wypełnili też zadania rozwojowe starości, przewidziane m.in. przez Roberta Havighursta, tj. utrzymywanie kontaktów społecznych, przystosowanie się do spadku sił fizycznych, do zmniejszonych dochodów, do nowych ról społecznych. Zgodnie z koncepcją rozwoju tożsamości w cyklu życia, sformułowaną przez Erika Eriksona, seniorzy rozwiązali pomyślnie kryzys VIII fazy rozwojowej (tj. później dorosłości) i osiągnęli mądrość. Na podstawie wypowiedzi wszystkich badanych można stwierdzić, że ich życie w fazie starości było zdominowane przez zjawiska świadczące o integralności osobowości, tj. akceptowali starość, żyli w harmonii z innymi, cieszyli się z daru długiego życia oraz byli pogodzeni z faktem skończoności ludzkiego życia.

To, co jest charakterystyczne dla wszystkich badanych, to bycie aktywnym w różnych obszarach życia oraz posiadanie zainteresowań i pasji. Część z tych osób wykazuje też wiele talentów i aktywność twórczą. Osoby te dostrzegają i wykorzystują swój potencjał. Są to osoby samorealizujące się, jak określiliby to psycholodzy humanistyczni, m.in. Abraham Maslow⁴. Być może czynnik ten miał najistotniejszy wpływ na pomyślne starzenie się i pomyślną starość „wyjątkowych” seniorów.

Reasumując dotychczas przedstawione wnioski oraz odnosząc się do psychosocjologicznych modeli pomyślnego starzenia się i psychologicznej koncepcji pozytywnego starzenia się oraz pedagogicznego ujęcia pomyślnej starości, można stwierdzić,

⁴ A. Maslow, *Motywacja i osobowość*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 212–250.

że u wszystkich badanych seniorów występują podstawowe komponenty wymienionych optymistycznych wariantów starzenia się i starości.

Kończąc syntetyczne ujęcie rezultatów badań własnych, omówię jeszcze po krótko autorską pedagogiczną koncepcję pomyślnej starości. Koncepcja ta opiera się na dwóch podstawowych założeniach sformułowanych na gruncie polskiej pedagogiki społecznej, a mianowicie: po pierwsze, że człowiek rozwija się przez całe życie oraz po drugie, że wychowanie polega na wspomaganiu jego rozwoju. Zatem człowiek starszy, o którym można powiedzieć, że jego starość jest pomyślna, to osoba dostrzegająca możliwości własnego rozwoju, podejmująca działania służące własnemu rozwojowi, w tym urzeczywistnieniu osobistego potencjału. Człowiek ten akceptuje starzenie się jako naturalny proces i starość jako fazę życia, przejawia różnorodne formy aktywności, utrzymuje bliskie relacje z innymi ludźmi, posiada sieć wsparcia społecznego, pozytywnie przystosował się do starości, odczuwając samorealizację, dobrostan i satysfakcję życiową. Styl jego życia jest zdrowy i aktywny, dba o swoją sferę psychofizycznego oraz społeczno-kulturowego funkcjonowania, a także o sferę duchową. Aby osiągnąć pomyślną starość, wypełnia wiele zadań rozwojowych fazy starości, m.in. przejawia aktywność ukierunkowaną na rozwój, na pozytywną adaptację i utrzymanie satysfakcjonujących relacji społecznych.

Znaczenie oraz możliwości wykorzystania wyników badań własnych

Przedstawione wyniki badań są bardzo istotne zarówno w wymiarze indywidualnym – dla seniorów, jak i przedstawicieli innych pokoleń, a także społecznym – dla osób projektujących założenia polityki senioralnej oraz dla decydentów z obszaru edukacji.

Badania umożliwiły ukazanie wielu aspektów życia osób starszych pomyślnie i pozytywnie starzejących się. Każda z tych osób jest inna, chociaż łączy je wiele cech, m.in. optymizm, radość życia, satysfakcjonujące relacje społeczne, różnorodność i wielość podejmowanych form aktywności. Analizy i interpretacje danych empirycznych pozwoliły zatem pogłębić wiedzę o polskich seniorach oraz o uwarunkowaniach i wskaźnikach pomyślnej starości.

Przedstawienie niestereotypowych osób starszych z wykorzystaniem zarówno analizy indywidualnej, jak i porównawczej, a także ukazanie wybranych aspektów życia tych osób z perspektywy dwóch podmiotów badania, tj. seniorów i studentów, umożliwiło pełniejsze poznanie predyktorów i wskaźników pomyślnej starości. Elementy te zostały wyodrębnione nie tylko z punktu widzenia pedagoga społecznego, ale przede wszystkim w subiektywnym ujęciu osób starszych i młodzieży akademickiej. Należy przy tym podkreślić, że sytuacja życiowa każdego seniora jest unikatowa, a jakość swojego życia najlepiej określa on sam. Dla

jednych osób pomyślna starość wiąże się z podejmowaniem wielu różnorodnych form aktywności, dla drugich może to być zupełnie inny wyznacznik, np. możliwość wyciszenia się, skoncentrowania na swoim wnętrzu i rozwoju duchowym.

Wyniki badań poszerzają również wiedzę na temat uwarunkowań pozytywnego przystosowania się do starości. Jednym z najważniejszych wskaźników tej adaptacji jest zaakceptowanie starzenia się jako naturalnego i nieuniknionego procesu. W świetle badań można stwierdzić, że sprzyjają temu nie tylko różnorodność przejawianych form aktywności życiowej, ale także optymizm oraz pozytywne nastawienie do innych ludzi, do nowych sytuacji życiowych, do wyzwań i zadań, jakie przynosi samo życie.

Analiza i interpretacja materiału empirycznego pozwoliły ponadto wzbogacić wiedzę o stylach życia w starości. Najbardziej znana w polskiej literaturze jest typologia stylów życia opracowana przez Olę Czerniawską, która wyróżniła styl całkowicie bierny, styl rodzinny, styl wynikający z posiadania ogródka działkowego, styl zaangażowany w działalność stowarzyszeń, charytatywną i wolontariacką, styl domocentryczny, styl pobożny⁵. Natomiast szczegółowa analiza indywidualna 72 badanych seniorów umożliwiła wyodrębnienie takich stylów życia w starości, jak: styl rodzinny, styl domocentryczny, styl pobożny, styl oparty na formach czasu wolnego (w tym na hobby, rekreacji i wypoczynku), styl wynikający z posiadania ogródka działkowego, styl oparty na artystycznej pasji, styl oparty na twórczości, styl oparty na aktywności społecznej, styl oparty na uczeniu się, styl oparty na aktywności towarzyskiej, styl oparty na aktywności prozdrowotnej.

Ustalenia uzyskane na podstawie zrealizowanych badań empirycznych wzbogacają wiedzę o treści związane z życiem pomyślnie starzejących się polskich seniorów. Pokazują, że jakość życia w starości zależy od człowieka starszego jako niepowtarzalnej jednostki, jego otoczenia społecznego, a także od społeczno-kulturowego kontekstu starzenia się, w którym znaczącą rolę odgrywają stereotypy starości.

Wyniki badań uzasadniają stwierdzenie, że starość może być wartościowym okresem życia, czasem rozwoju, czasem na realizację zainteresowań i pasji, czasem samorealizacji, a przede wszystkim starość może być pomyślna.

Z perspektywy indywidualnej można stwierdzić, że w publikacji znajduje się wiele wskazówek, jak zapewnić sobie pomyślną starość oraz jak pomóc naszym bliskim i/lub podopiecznym w osiągnięciu pomyślnej starości. Z kolei w ujęciu społecznym należy

⁵ O. Czerniawska, *Style życia ludzi starszych*, (w:) *Style życia w starości*, O. Czerniawska (red.), Wyd. Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 1998, s. 17–26.

podkreślić, że treści te mogą też być inspiracją dla osób projektujących i realizujących politykę senioralną.

Przeprowadzone eksploracje ukazują również walory badań zaangażowanych, m.in. możliwość zrealizowania celów praktycznych, w tym dydaktycznych. W przypadku opracowanych przeze mnie badań studenci przyjęli aktywną rolę: po pierwsze, jako osoby uzasadniające wybór danego seniora poprzez opisanie jego „wyjątkowości”; po drugie, jako osoby ankietera; po trzecie, jako osoby refleksyjnej, jeśli w wypowiedzi końcowej podzielili się osobistym doświadczeniem, wynikającym z kontaktu z rozmówcą. Dzięki tej podwójnej lub potrójnej roli: poszerzyli wiedzę o osobach starszych oraz o starości; dokonali reinterpretacji wyobrażeń o starzeniu się, starości i ludziach starszych; zmienili swoją postawę wobec własnej starości oraz wobec osób starszych. Studenci weszli w relację osobową, która pozwoliła im dostrzec w wybranym człowieku starszym wyjątkową i niepowtarzalną osobę, co zniwelowało ich stereotypowe wyobrażenia o osobach starszych, a także wyzwoliło podziw i ogromny szacunek wobec nich. Efektem edukacyjnym zaangażowania studentów w badania jest ich „oswajanie się” ze starością jako fazą życia, co stanowi formę edukacji gerontologicznej, a zarazem formę przygotowania się do własnej starości.

Wyniki badań umożliwiły też obalenie wielu mitów i stereotypów dotyczących fazy późnej dorosłości, jak i ludzi starszych. Przykłady osób opisywanych w badaniach fałsyfikują stereotypowe wyobrażenia o starości jako nierozwojowym okresie życia. Zaprzeczają także wizerunkowi człowieka starszego przedstawianego w polskich mediach, najczęściej jako biernego, schorowanego i niesamodzielnego. Można zatem stwierdzić, że dominacja negatywnej stereotypizacji polskich seniorów jest nieuprawniona.

Szczegółowy przegląd polskiej, jak i zagranicznej literatury oraz analiza i interpretacja uzyskanego materiału empirycznego pozwoliły także na wysunięcie postulatów w kwestii niwelowania negatywnych stereotypów starości. W związku z tym zarysowałam m.in. autorską koncepcję edukacji gerontologicznej i edukacji międzypokoleniowej. Propozycje te mogą być użyteczne w projektowaniu i realizowaniu działań z zakresu polityki społecznej oraz edukacji, które są niezbędne w erze globalizacji starzenia się.

Uzupełnienie informacji o publikacji i prezentacji części rozprawy habilitacyjnej

Raport z części przeprowadzonych przeze mnie badań empirycznych, dotyczących postrzegania „wyjątkowych” seniorów przez młodzież akademicką, przedstawiłam w tekście, opartym na analizie wstępnych wypowiedzi studentów o „wyjątkowości” wybranego seniora: Leszczyńska-Rejchert A., *„Wyjątkowi” seniorzy w percepcji studentów*. „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Oeconomica”, 2015, nr 4(315) s. 91–107. ISSN 0208-6018 e-ISSN 2353-7663

Natomiast 29 kwietnia 2015 r. podczas Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej *Starzenie się i późna dorosłość w dyskursie międzypokoleniowym*, zorganizowanej przez m.in. Katedrę Pedagogiki Opiekuńczej UWM w Olsztynie, zaprezentowałam referat bazujący na wynikach badań przygotowywanych na potrzeby rozprawy habilitacyjnej zatytułowany: *Starzenie się i starość w percepcji „wyjątkowych” seniorów*.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Od chwili ukończenia pracy doktorskiej podejmowałam działania naukowo-badawcze, których głównym zakresem zainteresowań było zagadnienie:

Późna dorosłość w ujęciu pedagogiki społecznej i geragogiki – ku pomyślniej starości.

Omówione powyżej osiągnięcie naukowe, w rozumieniu art. 16 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, jest zwieńczeniem moich rozważań i badań z tego zakresu.

Większość publikacji konstruowałam zgodnie z założeniami paradygmatu pragmatycznego. Wynika to przede wszystkim z przekonania o konieczności interdyscyplinarnego oraz pedagogicznego (i naturalnie rozwojowego) spojrzenia na starość jako fazę życia człowieka, co staje się możliwe zwłaszcza w perspektywie poznawczej polskiej pedagogiki społecznej i geragogiki.

Pedagogika społeczna ukształtowała moją tożsamość naukową. Podczas studiów doktoranckich prowadziłam zajęcia z pedagogiki społecznej, a moim pierwszym promotorem pracy doktorskiej był dr hab. Wiesław Ciczkowski, prof. UWM. Po uzyskaniu stopnia doktora prowadziłam zajęcia z pedagogiki społecznej oraz przedmiot: dyskurs z pedagogiki społecznej, razem z prof. zw. dr. hab. Stanisławem Kawulą. Wiedzę z zakresu pedagogiki społecznej miałam okazję pogłębiać podczas stażu, który realizowałam na Wydziale Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego (od 12 do 23 maja 2014 r.). Opiekę naukową nad

stażem sprawował prof. zw. dr hab. Jacek Piekarski. W ramach stażu uczestniczyłam m.in. w zajęciach dydaktycznych oraz zapoznawałam się z przedsięwzięciami naukowo-badawczymi dotyczącymi problematyki z zakresu pedagogiki społecznej, które realizowała Katedra Pedagogiki Społecznej Uniwersytetu Łódzkiego pod kierunkiem prof. dr hab. Ewy Marynowicz-Hetki. Równie istotne dla mojego rozwoju naukowego były doświadczenia uzyskane podczas stażu w Uniwersytecie Duisburg-Essen (od 3 do 21 listopada 2014 r.). Uczestnictwo w zajęciach dydaktycznych prowadzonych przez pracowników Instytutu Pedagogiki pod kierunkiem prof. dr. Martena Clausena przyczyniło się do pogłębienia wiedzy z zakresu pedagogiki.

Uwzględniając specyfikę pedagogiki społecznej jako nauki ukierunkowanej na rozpoznawanie środowiskowych uwarunkowań procesów wychowawczych, jak i na poszukiwanie możliwości doskonalenia rzeczywistości społecznej poprzez projektowanie wzorców rzeczywistości pożądanej⁶, moją intencją w aktywności naukowo-badawczej było podejmowanie analiz teoretycznych oraz badań empirycznych, które mogą być użyteczne zarówno dla poszczególnych jednostek (aby wspomóc w osiągnięciu pomyślnej starości obecnych i przyszłych osób starszych, m.in. poprzez uświadomienie, że jakość życia w fazie starości zależy głównie od aktywności jednostki, a także od jej otoczenia społecznego oraz od społeczno-kulturowego kontekstu starzenia się), jak i dla praktyki życia społecznego, w tym zwłaszcza polityki senioralnej.

Działania praktyczne realizowane przeze mnie w ramach aktywności popularyzującej wiedzę stawały się niejednokrotnie inspiracją do rozwijania określonych wątków teoretycznych oraz konstruowania modeli-wzorców, a także przeprowadzania badań empirycznych, często wpisujących się w rodzaj badań zaangażowanych oraz badań w działaniu.

Monografie naukowe, jak i artykuły mojego autorstwa oraz opracowane przeze mnie hasła encyklopedyczne postrzegam jako cykl ściśle powiązanych ze sobą i dopełniających się publikacji, które łączy perspektywa pedagogiki społecznej i geragogiki. Zwłaszcza specyfika pierwszej z nich, wynikająca z interdyscyplinarności tej nauki, pozwoliła mi dokonać wszechstronnej analizy podjętych problemów. Dzięki zagadnieniom pozostającym w obszarze zainteresowań pedagogiki społecznej i geragogiki mogłam ustalić, jakie aspekty ludzkiego życia są najistotniejsze z pedagogicznego punktu widzenia, aby osiągnąć pomyślną starość. Jednocześnie rozwój polskich nauk o wychowaniu, w tym zmiana paradygmatyczna,

⁶ M. Cichosz, *Pedagogika społeczna. Zarys problematyki*, Oficyna Wyd. „Impuls”, Kraków 2014, s. 155, 164.

wyrażająca się w stwierdzeniu o konieczności nie tyle wychowania do starości, ile edukacji do starości, pozwoliła mi dostrzec potrzebę zwrócenia większej uwagi na osobowy wymiar bycia osobą starszą, m.in. z uwzględnieniem podmiotowości, autonomii, godności oraz subiektywnego „dobra” człowieka starszego.

W pracy naukowo-badawczej szczególnie bliskie stało się dla mnie wyzwanie polegające na podejmowaniu działań mających na celu zmianę myślenia o starości w kierunku postrzegania starości jako wartościowej fazy życia, a nie przez pryzmat negatywnych stereotypów starości. To wyzwanie uważam za najważniejsze w dobie postępującego starzenia się współczesnych społeczeństw i wydłużania się trwania ludzkiego życia, przy jednoczesnym gloryfikowaniu młodości i witalności. Temu wyzwaniu podporządkowałam treści swoich publikacji. Omawiane wyzwanie łączy się z kolejnymi, które realizowałam zarówno w swojej twórczości naukowej, jak i w konkretnych działaniach społecznych, a mianowicie z: 1) kształtowaniem pozytywnych postaw wobec własnego starzenia się i własnej starości oraz pozytywnych postaw wobec osób starszych; 2) podejmowaniem działań z zakresu edukacji do, dla, w i przez starość, w tym wskazywanie na konieczność realizacji edukacji gerontologicznej obejmującej wszystkie grupy wiekowe; 3) popularyzowaniem pozytywnego wizerunku seniorów; 4) tworzeniem warunków na rzecz integracji międzypokoleniowej m.in. poprzez edukację międzypokoleniową.

Cele teoretyczne i poznawcze realizowanych przeze mnie działań naukowo-badawczych ogniskowały się wokół:

- sformułowania przesłanek teoretycznych do rozwoju geragogiki jako nauki, w tym opracowania własnej koncepcji pedagogiki starości z wykorzystaniem dorobku głównie pedagogiki społecznej oraz nauk gerontologicznych (przede wszystkim z zakresu gerontologii społecznej);
- dokonania diagnozy potrzeb, lęków, zasobów i potencjału polskich seniorów, w tym ludzi starszych kreatywnych i twórczych, seniorów będących zasobami rodziny, ludzi starszych uczestniczących w sformalizowanych działaniach z zakresu edukacji międzypokoleniowej;
- rozpoznania różnych aspektów życia osób starszych, których starość można nazwać starością pomyślną;
- określenia podstawowych założeń pedagogicznego modelu pomyślanej starości w oparciu o idee, modele, wzorce zaczerpnięte z dorobku teoretycznego pedagogiki społecznej;
- wzbogacenia wiedzy na temat aktualnych predyktorów i wskaźników pomyślanej starości polskich seniorów z uwzględnieniem roli stereotypów starości, wsparcia instytucjonalnego, pracy socjalnej, środowisk życia seniorów, edukacji międzypokoleniowej, edukacji

gerontologicznej, integracji międzypokoleniowej, procesu globalizacji oraz procesu marginalizacji społecznej.

Wymienionym celom działalności naukowo-badawczej przyświecały dwa główne cele praktyczne, tj. 1) opracowanie autorskiej, pedagogicznej koncepcji pomyślnej starości, która może być użyteczna w wymiarze indywidualnym i społecznym; 2) niwelowanie stereotypizacji negatywnej związanej ze starością jako fazą życia i ludźmi starszymi poprzez ukazywanie różnych sfer życia pomyślnie starzejących się polskich seniorów.

Najważniejsze obszary moich dociekań naukowo-badawczych dotyczących zagadnienia *Późna dorosłość w ujęciu pedagogiki społecznej i geragogiki – ku pomyślnej starości* przedstawiłam w poniższym schemacie.

Schemat 1. Obszary zainteresowań naukowo-badawczych związanych z zagadnieniem:

Późna dorosłość w ujęciu pedagogiki społecznej i geragogiki – ku pomyślnej starości

Źródło: opracowanie własne.

1. Geragogika jako nauka

W trakcie przygotowywania rozprawy doktorskiej, a także po zakończeniu przewodu doktorskiego, odczuwałam niedosyt analiz dotyczących późnej dorosłości rozpatrywanych z perspektywy nauk o wychowaniu. O osobach starszych pisano przede wszystkim w obszarze andragogiki, pedagogiki społecznej i pedagogiki specjalnej. Treści te były wyodrębnione spośród innych i rozpatrywane niejako na marginesie głównego nurtu poszukiwań naukowo-badawczych danej subdyscypliny pedagogicznej. Uważałam, że skoro starość (określana inaczej jako późna dorosłość) jest ukazywana przez psychologów jako część okresu dorosłości, jednak odmienna od wczesnej i średniej dorosłości, to tym okresem życia człowieka powinna zająć się nauka o wychowaniu skoncentrowana *stricte* na pedagogicznych aspektach funkcjonowania osób starszych. Rozpoczynając głębszą penetrację tego zagadnienia, skupiłam się na budowaniu teoretycznych przesłanek do rozwijania na gruncie polskich nauk o wychowaniu subdyscypliny pedagogicznej, którą można nazwać geragogiką, inaczej pedagogiką starości lub pedagogiką starzenia się i starości⁷. Autorską koncepcję pedagogiki starości ukazałam w publikacji:

Leszczyńska-Rejchert A., *Człowiek starszy i jego wspomaganie – w stronę pedagogiki starości*, Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2005, ss. 246. ISBN 83-7299-389-0

Recenzent wydawniczy: Prof. zw. dr hab. Jacek Piekarski

W książce postawiłam kilka celów głównych. Pierwszym z nich było sformułowanie przesłanek do rozwoju geragogiki jako nauki. Drugi cel to uporządkowanie wiedzy o starości i starzeniu się człowieka z perspektywy pedagogicznej. Trzeci cel, wiążący się ściśle z poprzednimi, to zainspirowanie reprezentantów nauk o wychowaniu do podjęcia pogłębionej dyskusji na temat pedagogicznych aspektów związanych ze starością i starzeniem się człowieka.

W monografii przedstawiłam, z punktu widzenia pedagoga społecznego i geragoga, najważniejsze zagadnienia związane z fazą późnej dorosłości, z których część analizowałam wcześniej w dysertacji doktorskiej, jednak większość z nich zmodyfikowałam oraz uzupełniłam o najnowsze publikacje z tego zakresu. Zajął się również kwestiami, których nie opisywałam w pracy doktorskiej lub które zaledwie zarysowałam w dysertacji. Za najważniejsze z nich uznaję rozważania o geragogice. Dokonałam syntezy dotychczasowych

⁷ A. A. Zych, *Starość darem losu, życiowym zadaniem i wyzwaniem dla przyszłości*, (w:) *Starość darem, zadaniem i wyzwaniem. Wybór materiałów konferencyjnych*, A. A. Zych (red.), Stowarzyszenie Przyjaciół Domu Pomocy Społecznej „Pod Dębem” w Dąbrowie Górniczej, Sosnowiec – Dąbrowa Górnicza 2014, s. 352.

ustaleń teoretycznych dotyczących tej nauki oraz opracowałam własną koncepcję pedagogiki starości, która to nauka w moim ujęciu mogłaby być postrzegana jako dziedzina pedagogiki społecznej. Uzasadnienie tego stwierdzenia oraz inne cechy tej nauki szczegółowo omówiłam w publikacji. Ponadto opracowałam: sylwetkę geragoga; autorską koncepcję zadań rozwojowych fazy starości⁸; konkretne wskazania, w jaki sposób można wspomagać człowieka starszego w ramach oddziaływań pedagogicznych oraz w zakresie pomocy społecznej i pracy socjalnej – były to równocześnie propozycje działań służące zapewnieniu godnej, pogodnej i pomyślnej starości⁹.

Analizowaną pozycję książkową pisałam również z intencją, aby była przydatna dla osób zainteresowanych tą problematyką, m.in. osób starszych i ich bliskich, dla pracowników służb społecznych zajmujących się wspomaganiem seniorów, a przede wszystkim dla studentów nauk społecznych, w tym nauk o wychowaniu. Moim zamiarem było opracowanie materiału, który pełniłby funkcję swoistego podstawowego zbioru wiedzy o starości człowieka, rozpatrywanej z punktu widzenia pedagoga społecznego i geragoga. W tym czasie istniały bowiem tylko nieliczne publikacje zwarte na ten temat.

Do opisywanej monografii odwołuje się wielu autorów, zarówno w książkach i artykułach naukowych, podręcznikach akademickich, publikacjach encyklopedycznych, jak i w raportach badawczych i ekspertyzach (liczba cytowań w bazie Google Scholar na dzień 12 kwietnia 2019 r. wynosi 151), często jest też ujmowana jako literatura w programach nauczania oraz wykorzystywana podczas szkoleń kadr służb społecznych. Za publikację otrzymałam w 2006 r. Nagrodę Rektora UMW w Olsztynie za osiągnięcia w dziedzinie dydaktycznej.

O geragogice jako nauce, m.in. o jej źródłach w polskiej literaturze z zakresu nauk o wychowaniu, związkach z innymi naukami, implikacjach dla teorii i praktyki pedagogicznej wynikających z jej specyfiki, pisałam w publikacjach:

Leszczyńska-Rejchert A., *Specyfika pedagogiki starości – implikacje dla teorii i praktyki pedagogicznej*, (w:) *Pomiędzy teorią a praktyką*, Cz. Kosakowski, A. Krause i S. Przybyliński (red.), Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2006, s. 88–95. ISBN 83-7299-442-0; ISBN 978-83-7299-442-4

Leszczyńska-Rejchert A., *Geragogika jako subdyscyplina pedagogiczna – założenia i formy realizacji*, (w:) A. Stopińska-Pająk (red.), *Edukacja wobec starości – tradycja i współczesność*. „Chowanna”, 2009, Tom 2 (33), s. 225–233. PL ISSN 0137-706X

⁸ Autorską koncepcję zadań rozwojowych starości przedstawiłam w zakończeniu publikacji, na s. 204–206.

⁹ Wskazania te podawałam w różnych częściach publikacji, ich reasumpcji dokonałam w zakończeniu, s. 206–216.

Leszczyńska-Rejchert A., *Problematyka geragogiczna w pedagogice społecznej*, (w:) *Szkoły polskiej pedagogiki społecznej wobec nowych wyzwań. Polska pedagogika społeczna na początku XXI wieku*, E. Kantowicz, B. Chrostowska, M. Ciczowska-Giedziun (red.), Wyd. Edukacyjne „Akapit”, Toruń 2010, s. 168–179. ISBN 978-83-89163-69-1

2. Starość człowieka w ujęciu pedagogiki społecznej i geragogiki

Większość moich tekstów, które opublikowałam w latach 2002-2019, dotyczyła pedagogicznych aspektów fazy późnej dorosłości. W publikacjach tych rozwijałam swoją koncepcję pedagogiki starości, jak również poszukiwałam uzasadnień dla rozwoju tej subdyscypliny przede wszystkim w obszarze zainteresowań pedagogiki społecznej oraz gerontologii, w tym zwłaszcza w gerontologii społecznej. Skupiałam się bowiem na społeczno-kulturowych wyznacznikach starzenia się i starości.

Do publikacji odnoszących się do pedagogicznych kontekstów fazy późnej starości zaliczam następujące rozdziały w monografiach naukowych i czasopismach:

Leszczyńska-Rejchert A., *Zagadnienie starzenia się i starości w ujęciu gerontologii i pedagogiki społecznej*, (w:) *Obszary zainteresowań pedagogów społecznych. Księga poświęcona pamięci Wiesława Andrzeja Ciczowskiego*, D. Zaworska-Nikoniuk (red.), Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2002, s. 251–263. ISBN 83-7299-174-X

Leszczyńska-Rejchert A., *Pedagogika społeczna wobec problemu starzenia się społeczeństw Europy*, (w:) *Pedagogika społeczna w perspektywie europejskiej. Przeszłość – teraźniejszość – przyszłość*, S. Kawula, E. Marynowicz-Hetka, A. Przecławska (red.), Wyd. KASTALIA, Olsztyn 2003, s. 173–180. ISBN 83-918461-0-5

Leszczyńska-Rejchert A., *Zapobieganie społecznemu wykluczeniu osób starszych*, (w:) *Wykluczenie i marginalizacja społeczna. Wokół problemów diagnostycznych i reintegracji psychospołecznej*, K. Białobrzeska i S. Kawula (red.), Wyd. Edukacyjne „AKAPIT”, Toruń 2006, s. 239–247. ISBN 83-89163-23-3

Leszczyńska-Rejchert A., *Globalizacja a ludzie starsi*, (w:) *Zagrożone człowieczeństwo. Obszary zagrożeń człowieka w realiach współczesności*. Tom II, E. Kantowicz i G. Orzechowska (red.), Oficyna Wyd. „Impuls”, Kraków 2012, s. 229–243. ISBN 978-83-7850-155-8 ISBN 978-83-7850-124-4

Leszczyńska-Rejchert A., *Strategia „Dodać życia do lat” i jej uwarunkowania – perspektywa społeczno-pedagogiczna*, (w:) *Społeczny wymiar życia i aktywności osób starszych*, A. Baranowska, E. Kościńska, K. M. Wasielewska-Ostrowska (red.), Wyd. Edukacyjne „Akapit”, Toruń 2013, s. 13–32. ISBN: 978-83-63955-05-2

Leszczyńska-Rejchert A., *Activation of Seniors through Intergenerational Education Situation*, (w:) M. Stawiak-Ososińska, S. Chrost (red.), *Situation, Education and Activation of Elderly People in Europe*, Wyd. Agencja Reklamowa TOP-Drukarnia Cyfrowa, Kielce 2014, s. 183–188. ISBN 978-83-63179-21-2

Leszczyńska-Rejchert A., *Lęki osób w fazie późnej dorosłości w perspektywie geragogiki*, (w:) A. Fabis, A. Błachnio (red.), *Duchowość jako kategoria egzystencji i transcendencji w starości*.

Leszczyńska-Rejchert A., *Wyzwania edukacyjne wynikające ze starzenia się społeczeństwa polskiego*, (w:) A. Leszczyńska-Rejchert, L. Domańska, E. Subocz (red.), *Seniorzy w pryzmacie koncepcji „Społeczeństwo dla wszystkich kategorii wieku”*, Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2015, s. 17–33. ISBN 978-83-7299-955-9

Ten nurt swoich poszukiwań naukowo-badawczych rozpoczęłam od analizy zagadnień dotyczących starości i starzenia się człowieka z perspektywy gerontologii oraz polskiej pedagogiki społecznej (artykuł pt. *Zagadnienie starzenia się...*). Analiza krytyczna literatury z tego zakresu pozwoliła mi sformułować kilka konkluzji na ten temat. Ustaliłam m.in., że niewątpliwie obie nauki łączy wspólny obszar zainteresowań, a mianowicie ludzie starsi i potrzeba zapewnienia im jak najwyższej jakości życia. Druga konstatacja wyrażała się w stwierdzeniu, że nauki te ściśle ze sobą współpracują. Gerontologia dostarcza wszechstronnej wiedzy o starości i starzeniu się człowieka, która staje się podstawą analiz przeprowadzanych na gruncie polskiej pedagogiki społecznej. Natomiast pedagogika społeczna opracowuje modele-wzorce wspomagania osób starszych w ich rozwoju w obliczu różnych sytuacji życiowych, wymagających niekiedy pomocy bądź zapewnienia opieki, a czasem nawet działań ratowniczych. Uwzględnia przy tym społeczno-kulturowy kontekst starzenia się człowieka, zwracając szczególną uwagę na środowiska życia seniorów (tj. rodzinę, sąsiedztwo, środowisko lokalne, placówki opieki i pomocy), na proces przystosowania się ludzi starszych do zmieniających się warunków życia, na wycofywanie się z ról społecznych, na aktywizację społeczną i kulturalną osób starszych, postawy wobec ludzi starszych, a także właściwe naświetlanie problematyki gerontologicznej w mass mediach¹⁰. Pedagogika społeczna koncentruje się bowiem na analizie środowiskowych uwarunkowań procesów wychowawczych, a wychowanie ujmuję jako wspomaganie rozwoju osób należących do wszystkich grup wiekowych¹¹. Pedagodzy społeczni przywiązują wagę do odpowiedniego przygotowania osób pracujących z seniorami, gdyż – jak pisał Aleksander Kamiński – są to „potencjalni” wychowawcy ludzi starszych. Według Kamińskiego wychowawcą jest każdy reprezentant stowarzyszenia lub placówki służącej potrzebom osób starszych, który pomaga użytkownikom tych instytucji w zaspokajaniu potrzeb, przyjmowaniu właściwych wzorów zachowań, kształtowaniu aspiracji, towarzyszy im

¹⁰ A. Kamiński, *Pedagogika w służbie gerontologii społecznej*. „Człowiek w Pracy i w Osiedlu”, 1975, nr 4, s. 25; A. Kamiński, *Stan badań i problematyka gerontologiczna w pracy socjalnej i pedagogice społecznej*, (w:) *Starzenie się i starość w badaniach gerontologicznych w Polsce*, J. Piotrowski (red.), Polskie Towarzystwo Gerontologiczne, Warszawa – Wrocław 1975, s. 65.

¹¹ S. Kawula, *Wychowanie jako wspomaganie rozwoju*, (w:) *Wokół szkoły i edukacji. Syntezy i refleksje*, K. Rubacha (red.), Wyd. Adam Marszałek, Toruń 1997, s. 86.

w poszukiwaniu ulepszeń i wzbogacaniu życia¹². Najważniejszym zagadnieniem gerontologicznym, którym zajmują się pedagodzy społeczni jest zatem wychowanie do starości. Kamiński opracował i spopularyzował w naukach o wychowaniu wielozakresową koncepcję wychowania do starości. Uważam, że koncepcja wychowania do starości Kamińskiego jest doskonałym uzupełnieniem współczesnej koncepcji *active aging*¹³, o której pisałam m.in. w ostatniej swojej monografii. Należy dodać, że współcześnie wychowanie do starości jest ujmowane jako wychowanie do, w i przez starość¹⁴, a nawet jako edukacja do starości, dla starości, w starości oraz przez starość¹⁵. Dziś, po kilkudziesięciu latach zgłębiania problematyki gerontologicznej w ujęciu pedagogicznym, mogę dodać, że zarówno gerontologię, jak i pedagogikę społeczną łączy wspólne wyzwanie, tj. tworzenie warunków umożliwiających pomyślne starzenie się i pomyślną starość.

Pedagogika społeczna jest nauką o wychowaniu, która zajmuje się m.in. identyfikowaniem, opisywaniem i rozwiązywaniem problemów społecznych, co związane jest z jej funkcją praktyczną – zapewnieniem optymalnych warunków dla pomyślnego rozwoju osób znajdujących się w każdej fazie życia¹⁶. Jednym z najważniejszych problemów społecznych jest niewątpliwie postępujące starzenie się współczesnych społeczeństw, o którym pisałam w jednym ze swoich tekstów (*Pedagogika społeczna wobec problemu starzenia się...*). Przedstawiłam skalę zjawiska demograficznego starzenia się społeczeństw Europy oraz starzenie się i starość w wymiarze jednostkowym i społecznym. Na tej podstawie sformułowałam aktualne zadania polskiej pedagogiki społecznej, będące odpowiedzią na postępującą starość demograficzną krajów europejskich.

W kolejnym tekście (*Wyzwania edukacyjne...*), poświęconym analizie wyzwań edukacyjnych wynikających ze starzenia się społeczeństwa polskiego, wzbogaciłam swoją koncepcję zadań o kolejne wątki i postulaty. Odwołałam się do poglądów Barbary Szatur-Jaworskiej dotyczących społecznych konsekwencji starzenia się ludności Polski w obszarze życia rodzinnego, społeczności lokalnych i w skali makro. Chociaż są to skutki związane z życiem społecznym, mają one znaczny wpływ na życie każdej osoby starszej. Aby polskim seniorom żyło się dobrze, by ich starość była pomyślna, pomimo wielu negatywnych

¹² A. Kamiński, *Studia i szkice pedagogiczne*, PWN, Warszawa 1978, s. 400.

¹³ Trafiałek E., *Innowacyjna polityka senioralna XXI wieku. Między ageizmem, bezpieczeństwem socjalnym i active aging*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2016.

¹⁴ A. W. Janke, *Starość w kontekście rodzinności i wychowania człowieka*, (w:) „Trzeci wiek”. Szanse – możliwości – ograniczenia, A. M. de Tchorzewski i A. Chrapkowska-Zielińska (red.), Wyd. Uczelniane Akademii Bydgoskiej im. K. Wielkiego, Bydgoszcz 2000, s. 171–176.

¹⁵ Z. Szarota, *Uczenie się starości*, „Edukacja Dorosłych”, 2015, nr 1, s. 23–35.

¹⁶ S. Kawula, *Pedagogika społeczna dzisiaj i jutro*, Wyd. Edukacyjne „Akapit”, Toruń 2012, s. 38.

konsekwencji starości demograficznej, niezbędne są działania edukacyjne oparte na: 1) edukacji gerontologicznej całego społeczeństwa; 2) edukacji międzypokoleniowej; 3) edukacji osób starszych; 4) edukacji osób pracujących z ludźmi starszymi. W tekście szczegółowo omówiłam te rodzaje edukacji, w konkluzji stwierdzając m.in., że ich realizacja wymaga systemowego podejścia, integrowania działań z zakresu nie tylko edukacji, ale i nauki, służby zdrowia, pomocy społecznej, polityki i ekonomii, a przede wszystkim opracowania specjalnej strategii edukacyjnej, dostosowanej do starzenia się społeczeństwa polskiego.

W pedagogice społecznej odnajdywałam też inspiracje. Zafascynowała mnie uniwersalna teoria wychowania do starości zarysowana przez Aleksandra Kamińskiego, w świetle której jednym z głównych predyktorów pomyślnej starości jest aktywność. Skłoniło mnie to do bliższego przyjrzenia się problematyce związanej z aktywnością seniorów, m.in. formom aktywności polskich seniorów, uwarunkowaniom i barierom aktywności. Treści te opisałam po raz pierwszy w artykule pt. *Strategia...*, drugi raz w monografii *Praca socjalna w perspektywie geragogiki*, w której poszerzyłam i pogłębiłam niektóre wątki z tego zakresu.

Natomiast nabywanie przeze mnie doświadczeń w ramach działań społecznych realizowanych na rzecz seniorów (wygłaszałam wykłady dla osób starszych w ramach projektu pt. *Międzypokoleniowa Akademia Aktywności – Doświadczenia Łączą Pokolenia*, a także organizowałam, prowadziłam i/lub uczestniczyłam w zajęciach edukacyjno-integracyjnych z seniorami jako opiekun Koła Naukowego Geragogów oraz jako wykładowca) zaowocowało tym, że w tekstach naukowych skupiłam się na analizowaniu procesu aktywizowania seniorów poprzez edukację międzypokoleniową (*Activation...*).

Jedną z grup czynników, które mają istotny wpływ na poziom i podejmowane formy aktywności w fazie starości, są lęki i obawy. O tym aspektach funkcjonowania osób starszych pisałam już w pracy doktorskiej i w pierwszej monografii. W kolejnej publikacji (*Lęki...*) dokonałam przeglądu i analizy krytycznej najnowszej literatury z tego zakresu z uwzględnieniem perspektywy geragogiki. Podjęłam także badania empiryczne, aktualizujące wiedzę na temat lęków polskich seniorów. To pozwoliło mi pogłębić wiedzę o ludziach starszych także w aspekcie identyfikacji czynników zagrażających pomyślnej starości, jak dominujący u polskich seniorów lęk przed pogarszającym się stanem zdrowia, samotnością moralną i niewystarczającymi środkami finansowymi na leczenie. W tekście sformułowałam też postulaty, których realizacja mogłaby przyczynić się do niwelowania lęków osób starszych.

W swoim dorobku naukowym odnoszę się również do jednego z najważniejszych problemów ludzi starszych mieszkających w Polsce, a mianowicie problemu marginalizacji społecznej. Pisałam o tym w monografii *Człowiek...* oraz szerzej w artykule *Zapobieganie....* Marginalizacja społeczna stanowi szczególny obiekt zainteresowań polskich pedagogów społecznych. Dostrzegają oni różnorodne konsekwencje tego zjawiska zarówno w odniesieniu do konkretnych jednostek, jak i całego społeczeństwa. Zastanawiają się, jak pomóc poszczególnym marginalizowanym grupom społecznym. W tym kontekście bardzo ważne jest poznanie źródeł marginalizacji społecznej polskich seniorów, jak i opracowanie strategii przeciwdziałających społecznemu wykluczeniu ludzi starszych. Zagadnienia te analizuję szczegółowo w opisywanym artykule.

Inne zagadnienie podejmowane na gruncie pedagogiki społecznej, które stało się obiektem moich zainteresowań geragogicznych, to globalizacja. W jednym z tekstów (*Globalizacja...*) podjęłam się ukazania skutków procesu globalizacji w odniesieniu do życia polskich seniorów. Było to wstępne rozpoznanie problemu, oparte się na analizie literatury. W artykule postawiłam tezę, że globalizacja jako proces wielowymiarowy przynosi wiele szans polskim seniorom, przyczyniając się do ich pomyślnej starości, ale również wywołuje pewne zagrożenia dla jakości ich życia. Artykuł stanowił przyczynek do pogłębionej dyskusji nad sytuacją życiową polskich seniorów w aspekcie procesu globalizacji. W uwagach podsumowujących zarysowałam m.in. najistotniejsze obszary poznawcze z tego zakresu, które powinny być rozwijane także na gruncie nauk o wychowaniu.

3. Instytucjonalne wsparcie seniorów – spojrzenie pedagoga społecznego

W działalności naukowej rozwijałam także swoje kompetencje dotyczące instytucjonalnego wsparcia seniorów. Praca nad rozprawą doktorską pozwoliła mi zgłębić wiele kontekstów tego wsparcia, dlatego też podzieliłam się refleksjami na ten temat w publikacji:

Leszczyńska-Rejchert A., *Wspomaganie osób starszych w domach pomocy społecznej*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2008, ss. 332. ISBN 978-93-7441-954-3

Recenzenci: prof. zw. dr hab. Stanisław Kawula, prof. zw. dr hab. Krzysztof Piątek

Książka jest efektem mojej pracy badawczej zrealizowanej na potrzeby dysertacji doktorskiej. Badania do pracy doktorskiej były wykonane w ramach grantu promotorskiego KBN nr 909300-904 pt. *Dom pomocy społecznej jako instytucja wspomagająca człowieka starszego*, realizowanego pod kierunkiem dr. hab. W. Ciczkowskiego, prof. UWM, następnie pod kierunkiem prof. zw. dr. hab. Józefa Górniewicza. Materiał empiryczny uzyskany

w pracy doktorskiej był bogaty i interesujący. Wskazywał na to m.in. prof. Stanisław Kawula, który w recenzji doktoratu napisał: *tak szeroki zakres podjętych badań diagnostycznych powinien prowadzić raczej zespół badawczy, aniżeli początkujący pracownik naukowo-dydaktyczny uczelni*. Mój wysiłek doceniła również komisja oceniająca najlepsze prace magisterskie i doktorskie z dziedziny problemów pracy i polityki społecznej w ramach konkursu organizowanego przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych pod patronatem Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, która w 2002 r. przyznała mi pierwsze miejsce za pracę doktorską.

Pozytywny odbiór dysertacji skłonił mnie do napisania książki opartej na części empirycznej rozprawy doktorskiej. Całość pracy wzbogaciłam nowymi refleksjami, które pojawiły się w toku dalszej mojej pracy naukowo-badawczej. Za omawianą publikację otrzymałam w 2008 r. Nagrodę Rektora UWM w Olsztynie za osiągnięcia w dziedzinie naukowej.

O instytucjonalnym wspomaganiu osób starszych, o seniorach będących podopiecznymi placówek całodobowej opieki pisałam również w kolejnych publikacjach, pogłębiając i uaktualniając wybrane wątki analizowane w rozprawie doktorskiej:

Leszczyńska-Rejchert A., *Potrzeby ludzi starych jako wartość*, (w:) *Wartości i normy społeczne – wokół uwarunkowań i czynników pracy socjalnej*, K. Frysztański (red.), Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002, s. 327–334. ISSN 1507-4285

Leszczyńska-Rejchert A., *Działania społeczne na rzecz ludzi starszych w kontekście funkcjonowania stacjonarnych domów pomocy społecznej*, (w:) *Działania społeczne w pracy socjalnej na progu XXI wieku*, E. Kantowicz, A. Olubiński (red.), Wyd. „AKAPIT”, Toruń 2003, s. 443–453. ISBN 83-89163-04-7

Leszczyńska-Rejchert A., *Dom pomocy społecznej jako środowisko życia niepełnosprawnych osób starszych*, (w:) *Normalizacja środowisk życia osób niepełnosprawnych*, Cz. Kosakowski i A. Krause (red.), Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2005, s. 516–522. ISBN 83-7299-392-0

Leszczyńska-Rejchert A., *Organizacje pozarządowe w służbie ludziom starszym*, (w:) *Praca socjalna w organizacjach pozarządowych. Z problemów działania i kształcenia*, B. Kromolicka (red.), Wyd. „AKAPIT”, Toruń 2005, s. 213–223. ISBN 83-89163-16-0

Leszczyńska-Rejchert A., *Formy przygotowywania się do starości seniorów mieszkających w domach pomocy społecznej*, (w:) *Starość*, T. Kamiński (red.), Wyd. Fundacja „Pro Caritate”, „Roczniki Naukowe Caritas”, Warszawa 2006, s. 91–105. ISBN 83-88843-53-2

Leszczyńska-Rejchert A., *Terapia zajęciowa*, (w:) *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*. Tom VI, T. Pilch (red.), Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa 2007, s. 673–677. ISBN 978-83-89501-77-6

Leszczyńska-Rejchert A., *Starość człowieka w perspektywie instytucjonalnych form pomocy*, (w:) *Pedagogika społeczna i jej współczesne konteksty*, G. Orzechowska (red.), Wyd. Edukacyjne „Akapit”, Toruń 2008, s. 157–166. ISBN 978-83-89163-36-3

Leszczyńska-Rejchert A., *Ewaluacja działalności stacjonarnych domów pomocy społecznej dla osób w podeszłym wieku – propozycje rozwiązań*, (w:) *Ewaluacja w pracy socjalnej. Badania, kształcenie, praktyka*, J. Szymanowska (red.), Oficyna Wyd. „Impuls”, Kraków 2011, s. 361–377. ISBN 978-83-7587-881-3

4. Pedagogiczne aspekty pracy socjalnej z seniorami

Ważnym obszarem moich dociekań naukowych stały się pedagogiczne aspekty pracy socjalnej z seniorami. Poszukując literatury na ten temat na potrzeby doktoratu, nie znalazłam zbyt wielu publikacji, co utwierdziło mnie w przekonaniu, że istnieje potrzeba podejmowania badań i analiz z tego zakresu. Dlatego też już po uzyskaniu stopnia doktora zajęłam się tą problematyką w następujących tekstach:

Leszczyńska-Rejchert A., *Praca socjalna z ludźmi starszymi*, (w:) *Badania w pracy socjalnej/społecznej – przegląd dokonań i perspektyw*, E. Marynowicz-Hetka, M. Granosik, D. Wolska-Prylińska (red.), Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2007, s. 166–174. ISBN 978-83-7525-134-0

Leszczyńska-Rejchert A., *Geragogiczne aspekty w kształceniu asystentów osób starszych*, (w:) *Współczesne wyzwania edukacji dorosłych. Obszary współpracy gerontologii i andragogiki*, L. Frąckiewicz i E. Górnikowska-Zwolak (red.), Górnośląska Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Kard. Augusta Hłonda w Mysłowicach, Mysłowice 2008, s. 129–141. ISBN 978-83-89032-60-7

Leszczyńska-Rejchert A., *Cele, zadania i zasady pracy socjalnej z seniorami*, (w:) *Koncepcje i praktyka działania społecznego w pracy socjalnej*, E. Kantowicz (red.), Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2011, s. 59–72. ISBN 978-83-7299-706-7.

Leszczyńska-Rejchert A., *Starość wobec wyzwań i zadań dla pracy socjalnej*. „Praca Socjalna”, 2011, nr 5, s. 19–31. PL ISSN 0860-3480

W oparciu o analizy teoretyczne dokonane przez mnie w wymienionych tekstach dotyczących pracy socjalnej z seniorami, jak również uwzględniając wyniki przeprowadzonych przeze mnie badań empirycznych z tego zakresu napisałam monografię zatytułowaną:

Leszczyńska-Rejchert A., *Praca socjalna z seniorami w perspektywie geragogiki*, Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2016, ss. 213. ISBN 978-83-8100-046-8

Recenzenci wydawniczy: prof. zw. dr hab. Andrzej Olubiński, dr hab. Maria Kuchcińska, prof. KPSW w Bydgoszczy

W publikacji postawiłam kilka celów. Celem teoretycznym było dokonanie analizy starzenia się człowieka i starości jako fazy życia, jak i specyfiki pracy socjalnej z seniorami w perspektywie poznawczej geragogiki. W szczególności starałam się ukazać z punktu widzenia geragoga potrzeby, problemy, kryzysy życiowe oraz możliwości rozwojowe osób starszych. Ważnym obszarem moich dociekań teoretycznych było nakreślenie wyzwań

i zadań w pracy socjalnej z seniorami, a także celów i zasad, które należy uwzględniać w tej działalności. Sformułowałam je zgodnie z perspektywą geragogiki. Celem poznawczym podjętych badań empirycznych było sprawdzenie, czy i w jakim zakresie praca socjalna z seniorami jest realizowana przez pracowników punktów pomocy społecznej, placówek pobytu dziennego i rodzinnych domów pomocy dla osób starszych. Celem praktycznym było zarysowanie wskazówek metodycznych pracy socjalnej z seniorami oraz sformułowanie implikacji dla praktyki w postaci postulatów optymalizacyjnych w zakresie pracy socjalnej z ludźmi starszymi.

Podstawy teoretyczne pracy z seniorami oparłam na analizie poszczególnych wyznaczników starości jako fazy życia, które opisywałam w pierwszej monografii (*Człowiek...*). Tu dodatkowo skoncentrowałam się na analizie procesu aktywizacji osób starszych, korzystając i aktualizując treści zawarte w artykule *Strategia....*. Dokonałam przeglądu ustaleń dotyczących poziomu i form aktywności podejmowanych przez osoby starsze. Opracowałam propozycje działań mających niwelować bariery utrudniające podejmowanie aktywności przez polskich seniorów. Zarysowałam wskazówki ułatwiające aktywizację ludzi starszych.

W publikacji podkreślałam, że praca socjalna z osobą starszą powinna być pracą socjalną z seniorem (a nie tylko na jego rzecz), że osoba starsza powinna być podmiotem oddziaływań, być traktowana jako indywidualność oraz że należy uwzględnić zarówno jej potrzeby wynikające z niedostatku, jak i potrzeby rozwojowe. Zatem praca socjalna z ludźmi starszymi powinna przyjąć postać pracy socjalno-wychowawczej zmierzającej do zapewnienia nie tylko godnej starości, ale i pogodnej starości. Celem pracy socjalno-wychowawczej z osobą starszą powinno być przede wszystkim tworzenie optymalnych warunków do jej pełnego rozwoju i pomyślnego starzenia się, a w efekcie do osiągnięcia pomyślnego starości.

Praca socjalna z seniorem wiąże się z wielką odpowiedzialnością za jakość jego życia, dlatego też osoby realizujące tę pracę powinny być profesjonalnie przygotowane, tj.: 1) być wyposażone w wiedzę o starzeniu się człowieka i specyfice starości; 2) posiadać odpowiednie umiejętności; 3) opierać swoją pracę na właściwej filozofii pomocy. W publikacji postulowałam, aby filozofia pomocy osobom starszym była zgodna z dwoma założeniami geragogiki jako nauki, tj. po pierwsze, że człowiek starszy bez względu na liczbę przeżytych lat ma prawo do rozwoju; po drugie, że ma prawo do uzyskania pomocy w rozwoju ze strony osób i instytucji. Nade wszystko filozofia pomocy ludziom starszym powinna być zgodna z wartościami humanistycznymi, jak dobro i szczęście człowieka starszego. W erze

globalizacji starzenia się gerontolodzy, muszą zintensyfikować działania na rzecz zapewnienia odpowiedniej kultury pomocy i opieki nad człowiekiem starszym.

Książka stanowi kompendium wiedzy przydatnej dla osób przygotowujących się do pracy socjalnej z seniorami, jak i osób pracujących na ich rzecz, jest wykorzystywana w dydaktyce, w kształceniu przyszłych pracowników socjalnych i w doskonaleniu zawodowym pracowników służb społecznych w wymiarze specjalizacyjnym i/lub podyplomowym. Za omawianą publikację w 2017 r. otrzymałam Nagrodę Rektora UWM w Olsztynie za osiągnięcia w dziedzinie naukowej.

Już po opublikowaniu omawianej monografii poszerzyłam swoją koncepcję wyzwań i zadań w pracy socjalnej z seniorami o kolejne wyzwanie i zadanie, jakim jest ułatwianie adaptacji do zmian, co opisałam w artykule:

Leszczyńska-Rejchert A., *Ułatwianie adaptacji do zmian jako wyzwanie i zadanie w pracy socjalnej z seniorami*, (w:) *Praca socjalna – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, A. Kotlarska-Michalska, P. Sikora (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2015, s. 193–201 ISBN 978-83-7395-674-2

Wątek dotyczący pracy socjalnej z osobami starszymi opisałam także w haśle opracowanym (wspólnie z innym autorem) do publikacji encyklopedycznej:

Leszczyńska-Rejchert A., Grudziński A., *Gerontologiczna praca socjalna*, (w:) *Encyklopedia starości, starzenia się i niepełnosprawności*, A. A. Zych (red.), Wyd. Naukowe „Śląsk”, Katowice 2017, Tom I, s. 548–553. ISBN 978-83-60781-25-8

W części przygotowanej przeze mnie zwróciłam uwagę na konieczność uwzględnienia w ramach pracy socjalnej zadania, jakim jest wielowymiarowe wsparcie osoby umierającej.

W omawianym obszarze zainteresowań napisałam także tekst pt. *Przydatność perspektywy geragogicznej w projektach adresowanych do osób starszych*, na podstawie którego wygłosiłam referat podczas seminarium naukowego pt. *Projektowanie w pracy socjalnej – od badania poprzez kształcenie do działania*. Seminarium zorganizowała Katedra Pedagogiki Społecznej UWM w Olsztynie w dniach 17–19 października 2018 r.

Moje zaangażowanie w rozwijanie problematyki z obszaru pracy socjalnej z osobami starszymi wiązało się również z uczestniczeniem w międzynarodowych i ogólnopolskich konferencjach i seminariach organizowanych przez Polskie Stowarzyszenie Szkół Pacy Socjalnej. Byłam członkiem tego Stowarzyszenia, co istotnie wpłynęło na zakres moich zainteresowań naukowo-badawczych.

5. Stereotypy starości

Podczas studiowania literatury z zakresu nauk o wychowaniu doszłam do wniosku, że reprezentanci tych nauk zbyt mało uwagi poświęcają problematyce stereotypów. Aby poszerzyć perspektywę pedagogicznego spojrzenia na zagadnienie stereotypów podjęłam się organizacji w 2011 r. Międzynarodowej Konferencji Naukowej zatytułowanej *Pedagogika wobec stereotypów*. Byłam pomysłodawcą tytułu konferencji, pracowałam nad jej koncepcją, pełniłam funkcję przewodniczącej Komitetu Organizacyjnego Konferencji, prowadziłam sekcję tematyczną. Konferencję ze względu na jej międzynarodową rangę oraz interdyscyplinarne spojrzenie na temat ponad siedemdziesięciu uczestników można uznać za szczególne osiągnięcie w ramach omawianego obszaru. Konferencja zaowocowała m.in. następującymi publikacjami pod moją współredakcją naukową:

Leszczyńska-Rejchert A., Kantowicz E. (red.), *Stereotypy a starość i niepełnosprawność – perspektywa społeczno-pedagogiczna*, Wyd. Edukacyjne „AKAPIT”, Toruń 2012, ss. 235. ISBN 978-83-63955-09-0

Recenzent: dr hab. Zofia Szarota, prof. UP im KEN w Krakowie

Kantowicz E., Leszczyńska-Rejchert A. (red.), *Stereotypy w pedagogice, pracy socjalnej i resocjalizacji*, Wyd. Edukacyjne „AKAPIT”, Toruń 2012, ss. 285. ISBN 978-83-63955-07-06

Recenzent: dr hab. Małgorzata Orłowska, prof. Uniwersytetu im Jana Kochanowskiego w Kielcach

W związku z konferencją przygotowałam także następujący tekst, będący wprowadzeniem do tematu mojej rozprawy habilitacyjnej:

Leszczyńska-Rejchert A., *Stereotypy starości w perspektywie społeczno-pedagogicznej*, (w:) *Stereotypy a starość i niepełnosprawność – perspektywa społeczno-pedagogiczna*, E. Kantowicz, A. Leszczyńska-Rejchert (red.), Wyd. Edukacyjne „AKAPIT”, Toruń 2012, s. 17–28, ISBN 978-83-63955-09-0

6. Integracja międzypokoleniowa oraz edukacja międzypokoleniowa a potencjał seniorów

Zgłębiając literaturę naukową dotyczącą starości jako fazy życia, pisząc rozprawę habilitacyjną, podejmując działania praktyczne (w ramach prowadzenia Koła Naukowego Geragogów, we współpracy z różnymi instytucjami, jak Dzienny Dom Pomocy Społecznej dla Osób Chorych na Cukrzycę w Olsztynie, Akademia Trzeciego Wieku przy Miejskim Ośrodku Kultury w Olsztynie, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Województwa Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie), doszłam do wniosku, że w obecnej rzeczywistości

społecznej bardzo ważne jest (aby starość była pomyślna i aby niwelować negatywne stereotypy starości) popularyzowanie działań z zakresu integracji międzypokoleniowej oraz edukacji międzypokoleniowej. W związku z tym podjęłam się realizacji wielu działań praktycznych z tego obszaru, które określić można jako przekształcanie rzeczywistości społecznej poprzez edukację, tj.

- rozpoczęłam organizowanie seminariów i konferencji naukowych z udziałem studentów z kół naukowych, pracowników naukowych, seniorów oraz przedstawicieli różnych organizacji i instytucji. Pierwsze seminarium naukowe nosiło tytuł: *Dojrzała dorosłość i jej prawa – wielość perspektyw* (2012); drugie seminarium: *Późna dorosłość – tematy tabu* (2013). Z kolei od 2014 r. organizuję cyklicznie Ogólnopolską Konferencję Naukową z okazji Europejskiego Dnia Solidarności Międzypokoleniowej zatytułowaną *Starzenie się i późna dorosłość w dyskursie międzypokoleniowym* (2014, 2015, 2016, 2018). Od 2018 r. dodaję kolejny podtytuł konferencji, w 2018 r. było to: *Aspekty transkulturowe*; w 2019 r. będzie to: *Wielowymiarowość opieki nad człowiekiem starszym*. Podczas konferencji i seminariów naukowych pełniłam rolę prowadzącej obrady plenarne lub/i współprowadziłam sesje tematyczne;

- zainicjowałam wiele działań na rzecz najstarszego pokolenia, realizowanych razem ze studentami w ramach założonego przeze mnie w 2011 r. Koła Naukowego Geragogów. Od 2012 r. wykonuję prace organizacyjne i naukowe związane z realizacją projektu naukowo-dydaktycznego pt. *Paczka Spełnionych Marzeń*, byłam pomysłodawcą i koordynatorem tego projektu. W ramach projektu do tej pory: 1) zorganizowałam i uczestniczyłam w spotkaniach diagnozujących marzenia i potrzeby seniorów; 2) pomogłam w zorganizowaniu dla seniorów darmowych wyjść do instytucji kultury i sztuki; 3) opracowałam koncepcję systematycznych zajęć o charakterze integracyjno-edukacyjnym seniorów z członkami Koła. Zajęcia odbywają się w Dziennym Domu Pomocy Społecznej dla Osób Chorych na Cukrzycę w Olsztynie od 2012 r. do chwili obecnej;

- zainspirowałam i pomagałam w napisaniu projektu międzypokoleniowego pt. *Międzypokoleniowa Akademia Aktywności – Doświadczenia Łączą Pokolenia*. Projekt przygotowaliśmy wspólnie z członkami Stowarzyszenia „Trójka” funkcjonującego przy Szkole Podstawowej nr 3 w Olsztynie. Na podstawie decyzji Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej projekt ten otrzymał dofinansowanie z Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych (ASOS) na lata 2012 oraz 2014. Zapewniłam też możliwość uczestnictwa w tym projekcie studentom UWM w Olsztynie na zasadach wolontariatu. W ramach Międzypokoleniowej Akademii Aktywności opracowałam

i prowadziłam cykl wykładów dla seniorów od listopada 2012 r. do maja 2013 r. oraz od maja 2014 r. do grudnia 2014 r.;

- nawiązałam współpracę z członkami Akademii Trzeciego Wieku przy Miejskim Ośrodku Kultury w Olsztynie. Słuchacze ATW uczestniczą w organizowanych przeze mnie konferencjach i seminariach naukowych dotyczących starzenia się jako procesu oraz starości jako fazy życia. Członkowie prowadzonego przez mnie Koła Naukowego Geragogów pomagali członkom ATW w organizacji Konferencji pt. *Aktywizacja członków UTW województwa warmińsko-mazurskiego. Zespół Wolontariuszy 50+* (24 października 2013 r.);

- podjęłam współpracę z Miejskim Zespołem Profilaktyki i Terapii Uzależnień w Olsztynie. W ramach akcji *Książka dla seniora* członkowie prowadzonego przez mnie Koła Naukowego Geragogów zbierali książki dla pensjonariuszy „Domu nad Doliną” w Różnowie (grudzień 2014 r.);

- w lutym 2013 r. rozpoczęłam działania koncepcyjne i organizacyjne mające na celu utworzenie formy edukacji międzypokoleniowej. Byłam pomysłodawcą, napisałam statut, przygotowałam stosowne dokumenty i jednym z członków założycieli. W efekcie moich działań, do których włączyli się pracownicy i studenci Wydziału Nauk Społecznych UWM w Olsztynie (zwłaszcza z ogromnym wsparciem Pani Dziekan WNS, dr hab. Małgorzaty Suświłło, prof. UWM) 2 kwietnia 2014 r. zarejestrowano stowarzyszenie Uniwersytet Międzypokoleniowy przy Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Celem Uniwersytetu Międzypokoleniowego jest zapewnienie osobom w różnym wieku możliwości udziału w formach edukacji międzypokoleniowej. Od początku istnienia stowarzyszenia wykonuję obowiązki związane z pełnieniem funkcji prezesa. Od dnia założenia do chwili obecnej koordynuję i włączam się w działania członków Uniwersytetu Międzypokoleniowego w zakresie organizowania międzypokoleniowych seminariów naukowych i warsztatów, a także imprez o charakterze sportowo-rekreacyjnym. Uniwersytet Międzypokoleniowy był współorganizatorem ogólnopolskich konferencji naukowych, m.in. pt. *Społeczeństwo dla wszystkich kategorii wiekowych – możliwości i bariery* w 2014 r. oraz konferencji z cyklu *Starzenie się i późna dorosłość w dyskursie międzypokoleniowym* w roku 2015, 2016, 2017, 2018.

W celu przeprowadzenia międzypokoleniowych inicjatyw współpracuję z wieloma instytucjami, m.in. z Dziennym Domem Pomocy Społecznej dla Osób Chorych na Cukrzycę w Olsztynie, ze Szkołą Podstawową nr 3 w Olsztynie, Gimnazjum nr 3 w Olsztynie, Parafią Matki Bożej Saletyńskiej w Olsztynie, Akademią Trzeciego Wieku przy Miejskim Ośrodku

Kultury w Olsztynie, Warmińsko-Mazurskim Uniwersytetem Trzeciego Wieku w Olsztynie, Radą Olsztyńskich Seniorów.

Doświadczenia praktyczne z zakresu integracji i edukacji międzypokoleniowej, będące zarazem formą aktywizowania seniorów (i budzenia ich sił społecznych) oraz aktywizowania sił społecznych środowiska lokalnego, zainspirowały mnie do zajęcia się w teorii problematyką dotyczącą integracji międzypokoleniowej oraz edukacji międzypokoleniowej, efektem tego były następujące teksty:

Leszczyńska-Rejchert A., *Edukacja międzypokoleniowa oraz integracja międzypokoleniowa jako wyzwania współczesnej gerontologii*. „Gerontologia Polska”, 2014, nr 2, s. 76–83. ISSN 1425-4956

Leszczyńska-Rejchert A., *Edukacja międzypokoleniowa – możliwości i bariery*. Na podstawie tego tekstu wygłosiłam referat podczas Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej zatytułowanej *Człowiek w wieku podeszłym we współczesnym społeczeństwie. Wyzwania dla organizatorów opieki*, zorganizowanej przez Uniwersytet Medyczny w Poznaniu. Konferencja odbyła się w Poznaniu w dniu 15 maja 2015 r.

Leszczyńska-Rejchert A., *Edukacja jako przestrzeń sprzyjająca integracji międzypokoleniowej*. Na podstawie tego tekstu wygłosiłam referat podczas Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej pt. *Zagrożenia w rozwoju dzieci i młodzieży – pomiędzy opieką, pomocą a (nie)mocą pedagogiczną*, zorganizowanej przez Katedrę Pedagogiki Opiekuńczej UWM w Olsztynie. Konferencja odbyła się w Olsztynie w dniach 20-21 maja 2015 r.

Leszczyńska-Rejchert A., *Przestrzeń międzypokoleniowa – jak ją budować?* Na podstawie tego tekstu wygłosiłam referat podczas Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej zatytułowanej *Dodawać życia do lat. Problemy jakości życia seniorów*. Konferencję zorganizowała Elbląska Uczelnia Humanistyczno-Ekonomiczna oraz Lions Club Elbląg. Konferencja odbyła się w Elblągu w dniu 15 stycznia 2016 r.

Leszczyńska-Rejchert A., *Edukacja międzypokoleniowa*, (w:) *Encyklopedia starości, starzenia się i niepełnosprawności*, A. A. Zych (red.), Wyd. Naukowe „Śląsk”, Katowice 2017, Tom I, s. 408–412. ISBN 978-83-60781-25-8

Leszczyńska-Rejchert A., *Uniwersytet międzypokoleniowy*, (w:) *Encyklopedia starości, starzenia się i niepełnosprawności*, A. A. Zych (red.), Wyd. Naukowe „Śląsk”, Katowice 2017, Tom IV, s. 118–119. ISBN 978-83-60781-25-8

Leszczyńska-Rejchert A., *Dyskursy międzypokoleniowe o starzeniu się i starości jako przestrzeń edukacyjna*. Na podstawie tego tekstu wygłosiłam referat podczas V Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej pt. *Starzenie się i późna dorosłość w dyskursie międzypokoleniowym*. Konferencję zorganizowała m.in. Katedra Pedagogiki Opiekuńczej UWM w Olsztynie oraz Koło Naukowe Geragogów i Koło Naukowe Pedagogów Specjalnych. Konferencja odbyła się w Olsztynie w dniu 20 kwietnia 2018 r.

Leszczyńska-Rejchert A., *Działania międzygeneracyjne inspiracją do budowania teorii edukacji międzypokoleniowej*. Artykuł przyjęty do wieloautorskiej monografii naukowej, po pozytywnej recenzji, w druku, Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2019.

W artykułach i wystąpieniach związanych z edukacją międzypokoleniową podkreślałam, że ta forma edukacji ma wiele walorów, stwarzając szansę na rozwój przedstawicieli wszystkich pokoleń. Omawiałam specyfikę różnorodnych form edukacji

międzypokoleniowej, wskazywałam bariery utrudniające edukację międzypokoleniową, sformułowałam zasady pomocne w realizacji edukacji międzypokoleniowej.

W dobie postępującego starzenia się społeczeństwa polskiego zagadnienia integracji międzypokoleniowej stały się dla mnie niezwykle istotne z teoretycznego i interdyscyplinarnego punktu widzenia. W związku z tym zaprosiłam pracowników naukowych Wydziału Nauk Społecznych UWM w Olsztynie z różnych katedr oraz członków Koła Naukowego Geragogów i Koła Naukowego Socjologów QUAERO, a także członków Uniwersytetu Międzypokoleniowym przy Wydziale Nauk Społecznych UWM w Olsztynie do wzięcia udziału w zorganizowaniu Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej pt. *Społeczeństwo dla wszystkich kategorii wiekowych – możliwości i bariery*. Konferencja odbyła się na Wydziale Nauk Społecznych UWM w Olsztynie w 2014 r. i zaowocowała następującymi publikacjami pod moją współredakcją naukową:

Leszczyńska-Rejchert A., Domańska L., Subocz E. (red.), *Seniorzy w pryzmacie koncepcji „Społeczeństwo dla wszystkich kategorii wieku”*, Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2015, ss. 246. ISBN 978-83-7299-955-9
Recenzent wydawniczy: prof. zw. dr hab. Adam A. Zych

Domańska L., Subocz E., Leszczyńska-Rejchert A. (red.), *Kondycja społeczna Polaków na początku XXI wieku*, Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2015, ss. 208. ISBN 978-83-7299-972-6
Recenzent wydawniczy: prof. zw. dr hab. Zofia Kawczyńska-Butrym

Bezpośrednie wieloletnie kontakty z osobami starszymi, w ramach edukacji międzypokoleniowej, pozwoliły mi spojrzeć nieco inaczej na polskich seniorów jako grupę społeczną. Osoby starsze zaczęłam postrzegać jako wielki zasób dla naszego społeczeństwa. Dlatego też podjęłam się zrealizowania badań empirycznych zatytułowanych *Seniorzy a zasoby rodziny*. Raport z badań przedstawiałam w tekście:

Leszczyńska-Rejchert A., *Seniorzy a zasoby rodziny*, na podstawie którego wygłosiłam referat podczas Ogólnopolskiej Interdyscyplinarnej Konferencji Naukowej zatytułowanej *Zasoby rodziny – wychowanie, poradnictwo, pomoc społeczna*, zorganizowanej przez Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego. Konferencja odbyła się w Gdańsku w dniu 17 kwietnia 2015 r.

Treść referatu opublikowałam w czasopiśmie:

Leszczyńska-Rejchert A., *Seniors as family resources from perspective of people in early and medium adulthood*, (w:) *Present-Absent. Older people in the family*, M. Halicka, J. Halicki (eds). „Exlibris. Biblioteka Gerontologii Społecznej. Polish Social Gerontology Journal”, 2016, nr 2 (12), s. 61–69. ISSN 2450-0232

Podczas prowadzenia cyklu wykładów z seniorami w ramach projektu międzypokoleniowego pt. *Międzypokoleniowa Akademia Aktywności – Doświadczenia Łączą*

Pokolenia, a także w trakcie zajęć o charakterze edukacyjno-integracyjnych z uczestnikami dziennego domu pomocy społecznej dostrzegłam pewną prawidłowość. Zauważyłam, że osoby starsze, które odznaczają się wielką kreatywnością i aktywnością twórczą, starzeją się pozytywnie, a ich starość można określić jako starość pomyślną, co zainspirowało mnie do dokonania eksploracji w tym zakresie, w efekcie czego napisałam tekst:

Leszczyńska-Rejchert, *Starość jako dar losu z perspektywy twórczych i kreatywnych seniorów*, (w:) A. A. Zych (red.), *Starość darem, zadaniem i wyzwaniem. Wybór materiałów konferencyjnych*, Wyd. Stowarzyszenie Przyjaciół Domu Pomocy Społecznej „Pod Dębem” w Dąbrowie Górniczej, Sosnowiec-Dąbrowa Górnicza 2014, s. 291–314. ISBN 978-83-939715-0-3

Potencjał osób starszych urzeczywistnia się najpełniej poprzez uczestnictwo w różnych formach edukacji, co potwierdzają m.in. publikacje na temat działalności UTW. W trakcie realizacji działań na rzecz integracji międzypokoleniowej zaobserwowałam, że edukacja międzypokoleniowa ma bardzo istotny wpływ na ujawnienie się ukrytych rezerw rozwojowych osób starszych. Postanowiłam zweryfikować empirycznie tę tezę, zapraszając do badań seniorów biorących udział w sformalizowanych działaniach z zakresu edukacji międzypokoleniowej, co zaowocowało tekstem:

Leszczyńska-Rejchert A., *Wyzwalanie potencjału osób starszych poprzez edukację międzypokoleniową*. Na podstawie tego tekstu wygłosiłam referat podczas II Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej z cyklu *Sens i bezsens starości* pt. *Starość w perspektywie personalistycznej, społecznej i kulturowej – refleksje interdyscyplinarne*, zorganizowanej przez Uniwersytet w Białymstoku. Konferencja odbyła się w Białowieży w dniach 23-25 maja 2018 r.

W referacie opisałam własne doświadczenia w organizowaniu i prowadzeniu zajęć o charakterze edukacyjno-integracyjnym, a także wyniki badań przeprowadzonych wśród seniorów oraz opiekunów osób starszych biorących udział w edukacji międzypokoleniowej. W badaniach wykorzystałam metodę obserwacji uczestniczącej oraz metodę refleksyjnego pisania. Badania zamierzam kontynuować, a ich rezultaty przedstawię w kolejnej monografii.

7. Opieka nad człowiekiem starszym

Obecnie swoje zainteresowania badawcze koncentruję wokół zagadnień związanych z opieką nad człowiekiem starszym. Interesuje mnie zwłaszcza populacja polskich seniorów, którzy ukończyli 75 r.ż. Uważam, że spośród osób w bardzo zaawansowanym wieku z punktu widzenia gerontologa najciekawszą grupę wiekową stanowią tzw. długowieczni, czyli osoby mające 90 i więcej lat. Eksploracje przeprowadzane wśród osób długowiecznych pozwalają wzbogacić wiedzę o predyktorach i wskaźnikach pomyślnej starości, co jest niezwykle istotne w obliczu wydłużania się życia Polaków i postępującej starości demograficznej społeczeństwa.

Niestety, o osobach długowiecznych pisze się stosunkowo mało w polskiej literaturze gerontologicznej i pedagogicznej, co wydaje się niepokojące, gdyż osoby te z uwagi na słabnącą sprawność fizyczną i niejednokrotnie odczuwaną samotność (zwłaszcza samotność moralną) potrzebują najbardziej wsparcia i opieki ze strony otoczenia społecznego, w tym profesjonalistów pracujących na rzecz i z ludźmi starszymi. W odniesieniu do tego zakresu zainteresowań napisałam hasło do publikacji encyklopedycznej:

Leszczyńska-Rejchert A., *Długowieczność ludzka*, (w:) *Encyklopedia starości, starzenia się i niepełnosprawności*, A. A. Zych (red.), Wyd. Naukowe „Śląsk”, Katowice 2017, Tom I. s. 347–351 ISBN 978-83-60781-25-8

W związku z analizowanym obszarem dociekań naukowych podjęłam się również zorganizowania w 2019 r. VI Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej z cyklu *Starzenie się i późna dorosłość w dyskursie międzypokoleniowym*, tym razem z podtytułem *Wielowymiarowość opieki nad człowiekiem starszym* (Olsztyn, 7 czerwca 2019 r.).

Refleksje podsumowujące

Podjęmowana przeze mnie problematyka oraz prowadzone badania naukowe inspirowane były ideałami oraz teoriami rozwijanymi na gruncie polskiej pedagogiki społecznej. Omówione obszary moich zainteresowań naukowo-badawczych ściśle się ze sobą łączą. Punktem scalającym jest spojrzenie pedagoga społecznego, a zarazem geragoga, wyrażające się w wyzwaniu – wspomaganie człowieka starszego w jego rozwoju. Wszystko po to, aby jego starość, z pedagogicznego punktu widzenia, można było nazwać starością pomyślną. Wyzwanie to nadal jest moim naukowym drogowskazem. Dostrzegam bowiem jeszcze wiele obszarów z tego zakresu do naukowego zagospodarowania.

W treści wszystkich moich publikacji ukazywałam starość jako wartościową fazę życia człowieka, jako wyzwanie i zadanie dla jednostki, które wymaga określonych społecznych warunków i wsparcia. Starość przedstawiałam też jako etap życia człowieka będący efektem wielowymiarowego procesu starzenia się, przebiegającego w sferze fizycznej, psychicznej i społecznej. Procesu naturalnego, obejmującego wszystkie ludzkie istoty, zdeterminowanego również przez czynniki społeczno-kulturowe, wśród których znaczną rolę odgrywają stereotypy starości.

W tekstach formułowałam konsekwentnie następujące refleksje, założenia i postulaty, które miały swoje źródło w teoriach rozwijanych na gruncie polskiej pedagogiki społecznej i geragogiki, a także wynikały z moich ustaleń empirycznych:

1. Każdy człowiek starszy jest niepowtarzalny, każdy z nas starzeje się inaczej, dlatego też populacja ludzi starszych musi być ukazywana jako grupa heterogeniczna. Seniorzy to osoby o zróżnicowanych potrzebach, tak jak inne grupy wiekowe, posiadają potrzeby wynikające z niedostatku, jak i potrzeby rozwojowe. Ludzie starsi muszą być traktowani jako równoprawni uczestnicy procesów społecznych, politycznych i gospodarczych. Służą temu różne przedsięwzięcia integrujące pokolenia, m.in. z zakresu edukacji międzypokoleniowej, opieki międzygeneracyjnej.

2. Polscy seniorzy to grupa społeczna posiadająca ogromne pokłady wiedzy i doświadczenia. Potencjał osób starszych uwidacznia się zwłaszcza na poziomie mikro (seniorzy stanowią znaczne zasoby rodziny), mezo (inicjują lub włączają się w wiele inicjatyw lokalnych m.in. o charakterze międzypokoleniowym), jak i makro (uczestniczą w kształtowaniu polityki senioralnej o zasięgu regionalnym i krajowym¹⁷, jako reprezentanci rad seniorów oraz przedstawiciele instytucji edukacyjnych, takich jak UTW, ATW itp.).

3. Osoby starsze należy postrzegać jako osoby znajdujące się w fazie dorosłości, przy czym, jak podkreślają psycholodzy, jest to późna dorosłość – faza życia, mająca swoją specyfikę w wymiarze *soma, psyche, ethos*. Osoby pracujące z seniorami powinny zatem bezwzględnie posiadać aktualną wiedzę o starzeniu się i starości człowieka, aby rozpoznawać nie tylko indywidualne i społeczne potrzeby osób starszych, ale także ich zasoby i potencjał.

4. Starość jest wartościową fazą życia. Starość to nie stan chorobowy, to kolejna, naturalna i rozwojowa faza życia. Starość pomyślna warunkowana jest wieloma czynnikami, które można uporządkować w trzy podstawowe obszary dotyczące:

- człowieka starszego – jego genów, cech osobowości, dyspozycji do kontaktów interpersonalnych, podejmowanych form aktywności, stylu życia, i innych specyficznych cech świadczących o jego indywidualności;

- otoczenia społecznego – pożądanym jest przede wszystkim otoczenie wspierające, tzn. by człowiek starszy mógł liczyć na pomoc ze strony najbliższych (rodziny, przyjaciół, sąsiadów itp.) oraz w razie konieczności ze strony profesjonalistów. Ludzie starsi najbardziej cenią kontakty z członkami rodziny, dlatego dobrze by było, aby młodszy i starsi członkowie rodziny starali się, aby relacje rodzinne opierały się na zrozumieniu, wzajemnej miłości i pomocy, by

¹⁷ Byłam członkiem Zespołu ds. opracowywania wojewódzkiego programu na rzecz osób starszych na lata 2014-2020, powołanego uchwałą Zarządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 15 kwietnia 2013 r. W związku z tym uczestniczyłam czynnie w spotkaniach zorganizowanych przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie w partnerstwie z Federacją Organizacji Socjalnych w Olsztynie. Miałam możliwość obserwowania aktywności seniorów na rzecz tworzenia przestrzeni społecznej przyjaznej osobom starszym.

bliscy okazywali sobie wdzięczność za wsparcie. Warto pamiętać, że większość polskich seniorów sens życia i nadzieję na lepsze jutro odnosi do członków swojej rodziny. Cele i zadania życiowe wiążą ze szczęściem i pomyślnością swoich dzieci i wnuków. W przypadku znacznej części polskich rodzin seniorzy są źródłem wsparcia dla młodszych pokoleń, krynicą mądrości, a nawet pełnią rolę najwyższego autorytetu, stanowiąc niezaprzeczalne zasoby rodziny;

- społeczno-kulturowego kontekstu starzenia się – to, w jaki sposób postrzegamy starość jako fazę życia, jak postrzegamy starzenie się jako proces, ma wpływ na jakość naszego życia. Jeśli w przestrzeni społecznej dominują negatywne stereotypy starości, to aby osiągnąć pomyślną starość, należy im się stanowczo przeciwstawiać, żyć wbrew nim. „Walce” z negatywnymi stereotypami starości służy przede wszystkim: edukacja gerontologiczna wszystkich pokoleń oraz uczestniczenie w różnorodnych formach edukacji międzypokoleniowej.

W swoich tekstach często nawiązuję do konstatacji, że jakość życia w starości zależy od nas samych, ale również od otoczenia społecznego i społeczno-kulturowego kontekstu starzenia się. Jest w nich obecny także postulat wyrażający się w stwierdzeniu, że do starości należy się przygotować i potraktować ją jako najważniejsze życiowe zadanie. Wskazane jest zatem zintensyfikowanie działań na rzecz edukacji do starości, dla starości, w starości i przez starość¹⁸.

Moje działania naukowo-badawcze, jak i aktywność społeczna, w tym na rzecz popularyzacji wiedzy, wpisują się we wszystkie wymienione obszary edukacji. Przedstawione w autoreferacie publikacje wnoszą wkład w rozwój gerontologicznych zainteresowań pedagogiki społecznej, a także stanowią podstawę do dalszego rozwoju geragogiki jako nauki w Polsce. Przede wszystkim wzbogacają wiedzę z zakresu nauk o wychowaniu dotyczącą wspomagania rozwoju osób starszych w ramach oddziaływań pedagogicznych, a także działań z obszaru pracy socjalnej. Aktualizują dane o współczesnych polskich seniorach oraz uzupełniają literaturę gerontologiczną o treści dotyczące pomyślnej starości – jej predyktorów i wskaźników ujmowanych z punktu widzenia pedagoga społecznego i geragoga.

Duży wpływ na mój rozwój naukowy miały przedsięwzięcia organizowane przez Polskie Towarzystwo Gerontologiczne, którego jestem członkiem od 2013 r. (Oddział

¹⁸ Edukację do starości, dla starości, w starości i przez starość ujmuję jako komponenty edukacji gerontologicznej, zgodnie ze stanowiskiem Z. Szaroty. Z. Szarota, *Era trzeciego wieku – implikacje edukacyjne*. „Edukacja Ustawiczna Dorosłych”, 2014, nr 1, s. 12.

w Gdańsku). Dzięki PTG miałam możliwość uczestniczenia w wielu ogólnopolskich konferencjach (często z udziałem gości z zagranicy), co umożliwiło wymianę wiedzy z osobami reprezentującymi różne dziedziny, zarówno z Polski, jak i z innych krajów. Dzielił się również doświadczeniami z realizacji edukacji do starości, dla starości, w starości i przez starość. Spotkania w gronie gerontologów stawały się dla mnie inspiracją do podejmowania kolejnych działań naukowo-badawczych i społecznych. W przyszłości zamierzam podjąć współpracę naukową z członkami PTG w zakresie badań empirycznych dotyczących osób długowiecznych i opieki nad nimi.

Mój dotychczasowy dorobek naukowo-badawczy po uzyskaniu stopnia doktora składa się z: czterech monografii autorskich (w tym jednej podoktorskiej), czterech monografii wieloautorskich napisanych pod moją współredakcją, sześciu artykułów zamieszczonych w recenzowanych czasopismach punktowanych z listy Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, dwudziestu pięciu rozdziałów opublikowanych w recenzowanych monografiach; siedmiu haseł opracowanych w publikacjach o charakterze encyklopedycznym. Napisałam recenzje wydawnicze dwóch prac przedłożonych do czasopisma: „Konteksty Społeczne”, 2017, Tom V, nr 1 (9). Po obronie pracy doktorskiej uczestniczyłam czynnie (wygłaszając referaty) w dwóch konferencjach międzynarodowych, w trzydziestu czterech konferencjach o zasięgu krajowym (załącznik 4).

Doświadczenia z zakresu działalności naukowo-badawczej wykorzystuję w pracy dydaktycznej, w trakcie realizacji różnych przedmiotów nauczania (załącznik 4). Brałam udział w tworzeniu nowych kierunków i specjalności, m.in. przy opracowywaniu programu kształcenia na kierunku praca socjalna, specjalność praca socjalna z dorosłym. Byłam promotorem 62 prac magisterskich i 86 prac licencjackich.

Anna Leszczyńska-Rejchert